

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Laureana Telk

**Vahekohtumenetlus põhiseadusega garanteeritud
menetluslike põhiõiguste vaatenurgast**

Magistritöö

Juhendaja
Dots. Villu Kõve

Tartu
2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1.VAHEKOHTUMENETLUSE OLEMUS.....	9
1.1 Vahekohtumenetluse mõiste ja õiguslik olemus.....	9
1.1.1Lepingu (õiguslik) teooria.....	11
1.1.2Jurisdiktisooni teooria.....	12
1.1.3Sega/Hübriid teooria.....	14
1.1.4Autonoomne teooria.....	14
2. VAHEKOHTUMENETLUS JA KOHTUMENETLUS.....	15
2.1 Vahekohtumenetlus võrdluses.....	15
2.1.1 Vahekohtumenetluse võrdlus vahendus-ja lepitusmenetlusega.....	15
2.1.2 Vahekohtumenetluse võrdlus kohtumenetlusega.....	18
2.2 Siseriiklik kontrollmehhanism vahekohtu otsuste üle.....	22
2.2.1Vahekohtu otsuste läbivaatamisega seonduva menetluse eripära.....	22
2.2.2Vahekohtu otsuste riiklik kontroll tühistamismenetluse kaudu.....	24
2.2.3Vahekohtu otsuste riiklik kontroll tunnustamismenetluse kaudu.....	28
3. VAHEKOHTUMENETLUS JA PÕHISEADUS.....	32
3.1 Vahekohtumenetluse põhiseaduslik alus.....	32
3.2 Põhiseaduslikud menetluslikud õigused.....	34
3.2.1Vahekohtumenetlusega riivatavad põhiseaduslikud menetluslikud õigused seoses kohtusse pöördumise õigusega.....	34
3.2.1.1 Põhiseaduse § 15 lg 1 lause 1 kui kohtusse pöördumise põhiõigus.....	36
3.2.1.2 Põhiseaduse § 15 lg 1 lause 2 kui põhiseaduslikkuse kontrolli põhiõigus.....	39
3.2.1.3 Põhiseaduslikkuse järelevalve: individuaalkaebuse esitamise võimalus vahekohtumenetluses.....	40
3.2.1.4 Põhiseaduse § 24 lg 5 kui edasikaebe põhiõigus.....	46
3.2.1.5 Tühistamismenetluse edasikaebe regulatsioon põhiseaduslikus valguses.....	48
3.3 Menetluslikest õigustest loobumine.....	52
3.3.1 Õigus loobuda põhiseadusega tagatud menetluslikest õigustest	52
3.3.2Vahekohtukokkulepe kui loobumine põhiseaduslike menetluslike õiguste kaitsest..	53
3.3.3 Õigus loobuda EIÕK-iga tagatud protseduurilistest õigustest.....	55
3.3.3.1 EIÕK artikkel 6 lg 1 ja selle kohaldatavus vahekohtumenetlusele.....	57
3.3.3.2Vahekohtumenetluse kokkulepe kui loobumine EIÕK artiklis 6 lõikes 1 sätestatud õigustest.....	59

KOKKUVÕTE.....	61
RESÜMEE.....	65
KASUTATUD KIRJANDUS.....	70
KASUTATUD MUUD ALLIKAD.....	73
KASUTATUD ÕIGUSAKTID.....	74
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA.....	75
LITSENTS.....	77

SISSEJUHATUS

1. jaanuaril 2006 a. jõustus Eestis tsiviilkohtumenetluse seadustik (edaspidi ka TsMS).¹ mille 14. peatükk reguleerib vahekohtumenetlust. Enne TsMS jõustumist reguleerisid vahekohtumenetlust Eestis vaid paar sätet endises tsiviilkohtumenetluse seadustikus ning 31. augustil 1991 aastal jõustunud seadus Eesti Kaubandus-Tööstuskoja Arbitraažikohtu kohta mis reguleeris vaid ühe alalise vahekohtu tegevust. Mis tahes muud vahekohtud, sealhulgas ad hoc-vahekohtud, olid kuni 2006. aastani täielikult reguleerimata.²

TsMS vahekohtu peatüki väljatöötamisel lähtuti³ ennekõike ÜRO Rahvusvahelise Kaubandusõiguse Komisjoni 1985. aasta mudelseadusest vahekohtu kohta⁴ (inglise keeles UNCITRAL) (edaspidi Mudelseadus) ja New Yorgi 1958. aasta konventsioonist välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmise kohta⁵ (edaspidi NYC). Lisaks lähtusid koostajad koostajad Mandri-Euroopa õigussüsteemidest ning põhieeskuju võeti Saksamaa tsiviilsprotsessi seadusest.⁶

Vahekohtumenetlust üldiselt vaadeldakse kui vaidluste lahendamise viisi, mis rohkemal või vähemal määral on eelmaldunud riiklikust kontrollist. Selline seisukoht põhineb asjaolul, et vaidluste lahendamise toimub pooltevahelise kokkuleppe alusel ning kord kokkulepitud asja vahekohtu alluvusse üleandmise korral ei ole üldjuhul võimalik enam riikliku kohtu poole pöördumine.⁷

Eesti Vabariigi Põhiseadus⁸ nii nagu enamus riikide konstitutsioonid, vahekohtumenetlust ei reguleeri. PS § 146 sätestab üheselt, et õigust mõistab ainult kohus, kuid tulenevalt PS §

¹ RTI 2005, 26, 197

² P-M. Põldvere. Kaheksa aastat mudelseadust: Kas Eesti vahekohtumenetlus vastab mudelile? Juridica 1/2014. lk 17

³ Tsiviilkohtumenetluse seadustiku seletuskiri 208 SE I (Väljatrükk autori valduses, arvutivõrgu ei ole enam kättesaadav)

⁴ The United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL) Model Law on International Commercial Arbitration. arvutivõrgus kättesaadav: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/1985Model_arbitration.html (15.02.2016)

⁵ RT II 1993, 21, 51 jõustus Eesti suhtes 28.11.1993

⁶ Tsiviilkohtumenetluse seadustiku seletuskiri, viide 3

⁷ Eesti Vabariigi Põhiseaduskomisjoni lõpparuanne, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/pohiseaduse_13_peatukk_kohus.pdf (30.03.2016).

⁸ RT 1992, 26, 349

148 sätestatud vahekohus riiklikku kohtute süsteemi ei kuulu. Seega on vahekohtumenetlus kui nähtus välja jäetud põhiseaduslikust kohtute monopolist.

Samas ei keela põhiseadus otseselt alternatiivsete kohtuväliste organite moodustamist. Seega on vahekohtu seisund õigussüsteemis eriline kuivõrd et ta asendab vastava eratahteavalduse korral riikliku kohut.⁹

Välisriikide õigusteadlased ei ole kujundanud ühtset seisukohta vahekohtu põhiseaduspärasuse küsimuses - seda enam, et analoogiliselt Eesti põhiseadusele ei maini ka teiste riikide konstitutsioonilised aktid enamasti vahekohut. Riigiõiguse seisukohalt on problemaatiline, millistel tingimustel ja raamides niisugused institutsioonid võivad tegutseda, missugused institutsionaalsed nõuded neile tuleks esitada ning missuguses ulatuses tuleks teostada riiklikku kontrolli nende poolt langetatud otsuste suhtes. Vahekohtu puhul saab põhiseaduspärasust kahtluse alla seada lähtudes asjaolust, et kord kokkulepitud asja vahekohtule alluvuse üleandmise korral ei ole üldjuhul võimalik enam riikliku kohtu poole pöördumine, mis omakorda seondub Eesti Vabariigi põhiseaduse §-s 15 lg 1 isiku õigusega kohtusse pöörduda.¹⁰

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida, milliseid põhiseaduses sätestatud menetluslike kohtutee õigust puudutavaid sätteid vahekohtumenetlusega riivatakse ning kuidas ja kas nende õiguste riive on põhjendatud. Too autor uurib kuidas on läbi vahekohtu otsuse tühistamismenetluse ning tunnustamismenetluse tagatud vahekohtumenetluses riiklik kontroll vahekohtuotsuste üle. Töö autor käsitleb ka põhiõigustest loobumise õiguspärasust ning uurib kuivõrd on isikul õigus kohtutee õigusega seonduvatest menetluslikest garantiidest loobuda. Töö kokkuvõttes annab töö autor hinnangu hetkel kehtivale regulatsioonile lähtuvalt püstitatud probleemist ning soovitusel selle muutmiseks.

Lähtuvalt töö eesmärgist on püstitatud hüpotees, milleks on et põhiseaduses sätestatud igaihe õigus kohtusse pöördumiseks ning selle õigusega vahetus seoses olevad õigused ei ole piisaval määral tagatud vahekohtumenetluses ehk tsiviilkohtumenetluse seadustiku regulatsioon ei ole põhiseaduspärane.

Eelnevalt kirjeldatud uurimisküsimusele vastamiseks on käesolev magistr töö jaotatud kolme peatükki. Teemat käsitletakse süsteemselt, mis tähendab püstitatud probleemide

⁹ Põhiseaduskomisjoni lõpparuanne, lk 4

¹⁰ Samas, lk 2-7

kompleksset, seostatud käsitlemist läbi tulemuste tõlgendamise meetodi, mille läbi püüab autor jõuda esitatud hüpoteesi kinnitamisele või ümberlükkamisele.

Uurimise all ei ole välisriigi elemendiga vahekohtumenetlus ega *ad-hoc* vahekohtumenetlus, autor keskendub temaatikale siseriiklikult.

Teema aktuaalsust kinnitab ühe suurenev vahekohtumenetluse kasutamine praktikas ning sellega ka kahjuks üha suurenev isikute õiguste kuritarvitamine *pocket-arbitration*¹¹ näol. See omakorda võib tõsta ka kaasuste arvu, mis tühistamiskaebuse esitmise või põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse algatamise näol jõuavad siseriiklike kohtute ette. Seal aga, õiguse ühetaolise kohaldamise ja võrdse kohtlemise printsiibi tagamise ning üldise õiguskindluse jaoks, oleks oluline, et oleks selged kuidas, kas ja mil määral on tagatud põhiõigused vahekohtumenetluses.

Magistritöö esimeses peatükis käsitleb töö autor vahekohtumenetluse olemuse temaatikat, püüdes defineerida vahekohtumenetluse unversaalset mõistet ning üritab vahekohtumenetluse õiguslikku olemust edasi anda läbi erinevate vahekohtumenetluse teooriate. Erinevate ajastute jooksul on ühiskonnas leidnud kandepinda erinevad teooriad, mille kaudu on võimalik lahti mõtestada seda riikliku kohtusüsteemile kõrvutatavat nähtust ning mõista selle nähtuse õiguslikku olemust ning positsiooni riigivõimuharus. Seega, et aru saada vahekohtumenetluse suhestatusest riiklikku kohtusüsteemi ning ka isikute põhiõigustesse, on oluline aru saada, milline on õiguslik hinnang läbi erinevate teooriate vahekohtukohtu olemusele.

Teises peatükis käsitleb töö autor vahekohtumenetluse ja kohtumenetluse temaatikat. Kuivõrd vahekohtumenetlus on alternatiivne vaidluste kohtuväline lahendamise vorm ning selle alternatiivsus väljendub eelkõige võimaluses loobuda riiklikust kohtusüsteemist, siis pidas autor vajalikuks võrrelda vahekohtumenetlust riiklikult tagatud kohtumenetlusega. Teises peatükis uurib töö autor lähtuvalt töös püstitatud eesmärgist, kuidas on tagatud isiku õiguste tunnustamismenetluses ning kuidas on tagatud kaitse läbi riikliku kontrollmehhanismi vahekohtu otsuste üle. Töö autor analüüsib vahekohtu otsuse

¹¹ Terminit *pocket arbitration* kasutatakse rahvusvaheliselt ning viitab kohtutele, mis on moodustatud erinevate organisatsioonide poolt, kus paljudel juhtudel, arutatakse asju mis seaonduvad nende organisatsioonidega või nende tütaretevõtetega. Need kohtud on moodustatud kas ettevõtte enda või selle tütaretevõtte poolt läbi mittetulundusühingute. Vt veel: I. Philippov. The Problem of 'Pocket Arbitration Courts' in Russia: Finally Resolved? Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cisarbitration.com/2015/04/07/the-problem-of-pocket-arbitration-courts-in-russia-finally-resolved/> (26.04.2016)

tühistamismenetluse ja tunnustamismenetluse regulatsiooni lähtuvalt tsiviilkohtumenetluse seadustikust, et selgitada kas nimetatud menetlused tagavad piisavalt tõhusalt isikute õiguse kaitse.

Kolmandas peatükk käsitleb töö autor vahekohtumenetluse ja põhiseadusega tagatud menetluslike õiguste temaatikat. Nii nagu sissejuhatuse alguses märgitud seondub vahekohtumenetluse regulatsiooniga kõige pealt küsimusega selle põhiseaduspärasusest lähtuvalt põhiseaduslikult tagatud menetlusliku õigusega – õigusega pöörduda kohtusse ning selle sättega lahutamatus seoses olevate sätete õiguste riives.

Nimelt on põhiseaduslikult tagatud igäühe subjektiivne õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse, samas vahekohtu kokkuleppimine välistab isikule selle õiguse. Kohtusse pöördumise õiguse välistatus oma korda tuleneb isiku õigusest loobuda oma põhiseadusega garanteeritud menetluslike õiguste teostamisest.

PS § 15 lg 1 ettenähtud õigus pöörduda kohtusse oma õiguse ja vabaduste kaitseks hõlmab ka selle allõiguse- PS § 24 lõike 5, mis garanteerib igäühe subjektiivse õiguse edasikaebeõiguseks. Vahekohtumenetluse olemuse tõttu aga ei ole võimalik siseriiklikel kohtutel vahekohtu otsust üle vaadata lähtuvalt selle sisust, seega puudub klassikaline apellatsioonioigus ning võimalused vahekohtu otsuse tühistamiseks on väha ahtrad.

PS § 15 lg 1 esimeses lauses garanteeritud õigus on lahutamatus seoses ka sama paragrahvi esimese lõike teise lausega. PS § 15 lg 1 teine lause annab igäühele õiguse nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseaduse vastaseks tunnistamist. Eestis puudub vahekohtutel seadusest tulenev õigus alata põhiseaduslikkuse järelevalve menetlust ning isiku võimalus pöörduda individuaalkaebusega põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse algatamiseks on piiratud.

Nimetatud menetluslike õiguste käsitlemisega seoses analüüsib töö autor tsiviilkohtumenetluse seadustiku tühistamismenetluse edasikaebeõiguse regulatsiooni ja isiku võimalust esitada põhiseaduslikkuse järelevalve korras individuaalkaebus.

Eelpool kirjeldatud menetluslike õiguste pinnal tõusetub ka küsimus põhiseaduslikest menetluslikest õigustest loobumise õiguspärasuses ehk lubatavusest. Kas ja millistest õigustest isik saab vahekohtu kokkuleppe sõlmimisega õiguspäraselt loobuda. Õigustest loobumise lubatavust analüüsib autor lähtuvalt Euroopa inimõiguse ja põhivabaduste kaitse konventsioonist (edaspidi ka EIÕK),¹² eelkõige selle artikliga 6 lg 1, ja selle vastavast

¹² Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon- RT II 2010, 14, 54

Euroopa Inimõiguste Kohtu (edaspidi ka EIK) praktikast. Seda eelkõige põhjusel, et Eestile kui konventsiooni osalisriigile on EIÕK täitmiseks kohustuslik ning otsekohalduv ning EIÕK käsitus EIK praktikas põhiõigustest loobumise osas on laialdasem kui meie kohtute praktika. Töö piiratud mahu tõttu ei käsitle töö autor Euroopa Liidu põhiõiguste hartat.

Töö põhiallikateks on Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, TsMS 14. peatükk ja Riigikohtu lahendid. Võõrkeelsest õigusalasest kirjandusest on leidnud kasutamist enim Tšehhi ja Kesk-Euroopa vahekohtumenetluse aastaraamatud. I peatükis on kasutatud eelkõige võõrkeelseid allikaid, nii Tšehhi kui Inglise asjakohast õiguskirjandust. III peatükis on töö allikaks olnud põhiseaduse kommenteeriud väljaanne ning analüüsi allikmaterjaliks on olnud Riigikohtu lahendid. Lisaks on töö III peatükis allikaks olnud EIÕK ja EIK lahendid ning Euroopa Inimõiguste Komisjoni (edaspidi ka Komisjon) lahendid. Osaliselt on teiste riikide siseriiklike kohtulahendeid on kasutatud läbi vahendatud allikate, milleks eelkõige on eelviidatud Tšehhi ja Kesk-Euroopa vahekohtumenetluse aastaraamatud, kus on piisava põhjalikkusega käsitletud vahekohtumenetlusega seonduvaid lahendeid.

Töö autor soovib tänada juhendajat dots. Villu Kõve kiire kaasabi ning vastutulelikkuse eest.

MÄRKSONAD

Vahekohtumenetlus, vahekohtud, menetlusõigus, põhiõigused

1. VAHEKOHTUMENETLUSE OLEMUS

1.1 Vahekohtumenetluse mõiste ja õiguslik olemus

Palju on üritatud vahekohtumenetlust kui universaalselt mõistet defineerida. 1996. a Inglismaal vastu võetud Arbitration Act ¹³ küll ei defineeri vahekohtumenetluse mõistet, kuid paneb paika põhimõttelised seisukohad, millel peab vahekohtumenetlus vastama. Selle kohaselt¹⁴ on vahekohtumenetluse eesmärgiks saavutada õiglane vaidluste lahendamine erapooletu kohtu poolt asjatu viivituse või kuluta ning pooltel peab olema õigus kokkuleppida kuidas nende vaidlusi lahendatakse, olles allutatud üksnes sellistele kaitsemeetmetele, mis on vajalikud avalikes huvides

Prantsuse teooria ¹⁵ peab vahekohtumenetlust meetodiks, kus kolmas osapool on kahe või enama osapoolte poolt ametisse määratud lahendamaks õiguslikke vaidlusi nende vahel. See seisukoht määratleb vahekohtumenetlust kui mehhanismi, mis lahendab vähemalt kahe ettevõtte probleeme, lisades et vahekohtunikul on õigus lahendada vaidlus tulenevalt poolte eraõiguslikust kokkuleppest, mitte avaliku võimu delegeermise tõttu.

Saksa teoreetikud Schwab ja Walter paigutavad vahekohtumenetluse eraõigusliku õigusemõistmise alla, kuivõrd Schlosser leiab, et see on suhteline mõiste, mille täpne sisu sõltub kohaldatavast õigusest. ¹⁶

TsMS § 7 lg 2 kohaselt võib tsiviilasja poolte kokkuleppel anda lahendada vahekohtule, kui seadusest ei tulene teisiti. TsMS § 717 lõike 1 kohaselt on vahekohtu kokkulepe poolte kokkulepe anda vahekohtu lahendada nende vahel tekkinud või tekkida võivast kindlaksmääratud lepingulisest või lepinguvälisest suhtest tulenev vaidlus. Vahekohus võib

¹³ English Arbitration Act. 1996. Available at: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/contents>. (15.03.16)

¹⁴ J.D.Lew, L.A.Mistelis, S.M.Kröll. Comparative International Commercial Arbitration. Kluwer Law International. 2003, lk 3

¹⁵ B. Banaszak, L. Zukowski. Regulatory framework and characteristics of arbitration in Poland. Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A. J (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2011: The Relationship between Constitutional Values, Human Rights and Arbitration. Juris. 2011, lk 25

¹⁶ J-F.Poudret, S. Besson. Comparative Law of International Arbitration. Sweet and Maxwell Ltd. 2007, lk 2

olla alaliselt tegutsev organ (TsMS § 716), kuid see võib tegutseda ka ühekordse kokkuleppe alusel (ad hoc).¹⁷

Välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmise konventsiooni (NYC) artikli 2 lõike 1 sätestab, et iga lepinguosaline riik tunnustab kirjalikku lepingut, mille alusel pooled kohustuvad esitama vahekohtule iga lahkeli, mis on tekkinud või mis võib tekkida nende vahel teatud kindla õigusliku suhtega seoses, olgu tegemist lepingulise suhtega või mitte, mis puudutab [...] valdkonda, mida on võimalik lahendada vahekohtus. ÜRO Mudelseaduse (UNCITRAL) artikli 7 lõige 1 annab sisuliselt sama definitsiooni.¹⁸

Üldistatuna saab öelda, et vahekohtumenetluse näol on tegemist alternatiiviga kohtumenetlusele. Pooled sõlmides vahekohtu kokkuleppe eemaldavad oma õigussuhte riikliku jurisdiktsiooni alt allutades enda õigussuhte eraõiguslikue vaidluste lahendamise institutsioonile. Nii nagu riiklikud kohtud on avalikõiguslikud kohtud, nii vahekohtud on eraõiguslikud kohtud. Kui poolte vahel tekib vaidlus, lahendatakse see eraõiguslike vaidluste lahendamise normide järgi, mis on eelnevalt poolte poolt kokku lepitud, järgides teatud menetluslikke ja avalikust huvist tulenevaid tagatiseid.

Vahekohtumenetluse õigusliku olemuse osas on diskuteeritud väga palju. Vaieldud on, et teoorias sõltub siseriiklike õigussüsteemide suhtumine vahekohtumenetlusse vahekohtu õiguslikust olemusest tulenevalt.¹⁹

Seoses vahekohtumenetluse õigusliku olemusega, on välja pakutud mitmeid teooriaid, kuid 4 neist on enimlevinud. Need on tuntud kui jurisdiktsiooni teooria, lepingu (õiguslik) teooria, sega/hübriid teooria ja autonoomne teooria. Iga teooria püüab kirjeldada kuidas õigussüsteem käsitleb vahekohtumenetlust. Mitteüksi eelnimetatud teooriatest ei ole leidnud ülemaailmset tuge praktikas ega teoorias, kuid need teooriad üritavad näidata kuidas vahekohtumenetluse protsessi on võimalik selgitada siseriikliku õiguskorra suveräänsuse ja kontrolli valguses.²⁰

¹⁷ V. Kõve. Aegumise peatumine hagi esitamise või muu menetlustoimingu tegemisega kohtus või kohtuväliselt. *Juridica*. 2010/VII, lk 529

¹⁸ A. Pohla. Vahekohtu kokkuleppe tähtsus vahekohtumenetluses. Eesti Kaubandus-Tööstuskoja Arbitraažikohtu ja välisriikide vahekohtute praktika. *Juridica I*. 2014, lk 35.

¹⁹ J.D. Lew (jt.) lk 72

²⁰ Samas

1.1.1 Lepingu (õiguslik) teooria

Lepinguõiguslik teooria baseerub eeldusel, et vahekohtunike kompetents lahendamaks pooltevahelisi vaidlusi, tuleneb üksnes poolte vahel sõlmitud lepingust. Lepinguõiguslik doktriin on arvatavasti kõige vanim doktriin. Vahekohtuniku roll ei olnud leida õigust, vaid tegutseda kui oma ala ekspert, kes täiendas olemasolevat õigussuhet ning elimineeris takistusi, mis tõkestasid õigussuhte jätkamist. Teooria baseerub põhimõttel, et vahekohtu kokkuleppe sõlmimine on vaba tahte teostamine. Antud teoorias tehakse vahet klassikalisel ja modernsel teorial.²¹

Klassikalise teooria kohaselt tegutseb vahekohtunik kui poolte esindaja ning vahekohtuniku kohustuseks on välja selgitada poolte tahe ja rakendada seda vahekohtu otsuses. Vahekohtuniku otsustuse tegemine sõltub üksnes poolte tahtest ning peaks olema ülemaailmselt täidetav.²²

Klassikalise teooria vastandiks sai moderne teooria. Modernse teooria kohaselt ei tegutse vahekohtunikud poolte vahelises vaidluses kui poolte esindajad ning vahekohtu otsus ei ole leping. Siiski, modernse teooria pooldajad rõhutavad, et vahekohtumenetlus põhineb lepingul ning sellepärast nende hinnangul vahekohtumenetlus ei kuulu tsiviiprotsessi alla, vaid lepinguõiguse alla. Vahekohtunikud ei tegutse avalik-õiguslikus suhtes ning nende pädevus ei tulene avaliku võimu delegeerimisest. Vahekohtu kokkulepet peetakse *sui generis* lepinguks, mida reguleerivad omad reeglid ning millel on seos eraõiguse kui ka vahekohtumenetluse omapäraga.²³

Vahekohtu kokkuleppe lepinguõiguslikule iseloomule on viidanud ka Riigikohus. Nii on Riigikohus oma lahendis²⁴ leidnud, et vahekohtu kokkuleppe puhul tuleb kontrollida tehingu kehtetuse eeldusi.

Samas tuleb täheldada, et igasugune riigivõimu osaluse eitamine vahekohtumenetluses tõstatab küsimuse vahekohtumenetluse ja teiste kohtuväliste vaidluste lahendamise organite eriuuse, mis ei too kaasa siduvat otsustust, nagu näiteks lepitusmenetluse või

²¹ .A. J. Belohlávek. Arbitration Law of Czech Republic: Practice and Procedure. Juris. 2013, lk 22

²² Samas, lk 23

²³ Samas, lk 24

²⁴ RKTKo 3-2-1-104-02

vahendusmenetluse puhul. Lepinguõiguslik teooria ei selgita ka vahekohtumenetluses võimalust täita vahekohtu otsust ilma teise poole nõusolekuta.²⁵

1.1.2 Jurisdiktsiooni teooria

Jurisdiktsiooni teooria tugineb riigivõimul mis kontrollib ja reguleerib vahekohtumenetlusi oma jurisdiktsiooni piires.²⁶ Jurisdiktsiooni teooria kohaselt põhineb vahekohtumenetlus võistleva menetlusel ja vahekohtunikul tegutsevad otsustusõigust teostades, s.t nad lahendavad vaidlusi rakendades õigust tulenevalt pädevusest, mille on neile delegeerinud riik, mitte ainult poolte vahelisest kokkuleppes tulenevalt.²⁷

Eelnimetatud doktriin pärineb enne II maailmasõjaaegsest mõttemaailmast, mille kandva mõtte kohaselt on riigil oma äranägemise järgi õigus kontrollida ja reguleerida kõiki vahekohtumenetlusi, mis viiakse läbi riigi jurisdiktsiooni all. Teisisõnu, see doktriin näeb ette, et peamine pädevus lasub riigil, mille õigusnormid lubavad riigi jurisdiktsioonis vahekohtumenetlust kui alternatiivi kohtumenetlusele. Menetluslikud tagajärjed on seega tuletatud riigi õigusest kus vahekohtumenetlus toimub. Kuigi see doktriin tunnistab, et vahekohtumenetluse mehhanism ja võimalus kasutada seda eri vaidluseks tuleneb vahekohtukokkuleppe sõlmimisest, on otsustavaks faktoriks riigi õigussüsteem kus vahekohtumenetlus toimub. Õigussüsteem võimaldab menetlusel toimuda, määrata ametisse vahekohtunikud, võimaldab vahekohtu kokkuleppe kehtivuse ning vahekohtu otsuse täideviimise jne. Teooria näeb ette, et vahekohtunikud teostavad kohustusi tulenevalt avaliku võimu delegerimisest, mitte pelgalt pooltevahelisest kokkuleppes tulenevalt.²⁸

Jurisdiktsiooni teooriat praktikas võib näha riikides, kus vahekohtu institutsioonid on ühendatud riiklike kaubanduskodadega, mis annab võimaluse säilitada tiheda seose riigivõimuga. Sellist vahekohtupidamise süsteemi leidub mitmetes endistest sotsialistlikes riikides.²⁹

²⁵ M. Závodná. The European Convention on Human Rights and Arbitration. Masaryk University. Diploma Thesis 2013/14, lk 12

²⁶ J.D. Lew (jt.) lk 74.

²⁷ J. Belohlávek. 2013, lk 28

²⁸ Samas, lk 28-29

²⁹ J.D. Lew (jt.) lk 77

Nii näiteks võib jurisdiktsiooni teooria praktikas rakendamist näha Tšehhi Vabariigis. Tšehhi Konstitutsioonikohus muutis 2011. aastal kohtu seisukohta vahekohtumenetluse olemuslikkuse osas. Kui Tšehhi Konstitutsioonikohus oli eelnevalt arvamisel, et vahekohtumenetlus tugines suuresti lepinguõigusliku teooriale, siis antud lahendiga liikus Konstitutsioonikohus lepinguõiguslikust teooriast edasi jurisdiktsiooni teooria poole. Konstitutsioonikohtu 08.03.2011.a. lahendiga omistas kohus vahekohtumenetlusele kui eraõiguslikule üksusele õiguse otsimise ja rakendamise funktsiooni, mis on analoogne ja samaväärne kohtumenetlusega. Vahekohtuniku staatuse liigitas kohus “teistsuguseks võimuorganiks”, mis on oluline, kuna vahekohtunikud on seotud kehtiva õigusega ning peavad seda rakendama. Eelnimetatud lahendiga kinnitas kohus vahekohtumenetluse jurisdiktsioonilist olemust.³⁰

Seega jurisdiktsiooni teooria postuleerib mõtte, et *lex arbitri* on üle ükskõik millisest pooltevahelisest kokkuleppest, rõhutades, et vahekohtumenetluse toimumise koht omab äärmiselt olulist mõju vahekohtumenetlusele. Selliselt jurisdiktsiooni edendab põhimõtet, mille kohaselt riiklikud kohtud peavad teostama järelevalvet vahekohtumenetluse üle. Kuigi selliselt omab jurisdiktsiooni teooria positiivsust, siis ei saa mööda minna ka selle negatiivsemast poolest. Vahekohtumenetluse toimumise koha õiguse liigne ületähtsustamine ning sellele omased piirangud võivad viia vahekohtus toimuva menetluse liigse keerukuseni ning muuta vahekohtu otsuse protsessi sama pikaks kui kohtuotsuse protsessi. Kõik eelnev muudaks aga sisutuks vahekohtumenetluse kui alternatiivi kohtumenetlusele.³¹

³⁰ A. J. Belohlávek. 2013. lk 62-63.

³¹ The Jurisdictional And Contractual Theories Law Commercial Essay, arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.uniassignment.com/essay-samples/law/the-jurisdictional-and-contractual-theories-law-commercial-essay.php>.

1.1.3 Sega/hübriid teooria

Hübriid/segateooria töötas välja Professor Suser-Hall oma 1952. a. raportis.³² Sauser-Hall oli Šveitsi professor kes, õpetas rahvusvahelist eraõigust ülikoolis ning töötas ka valitsuse nõunikuna.³³ Ta leidis, et vahekohtumenetlus ei ole ainult avalik ega eraõiguslik viis vaidluste lahendamiseks. Siseriiklik õigus on see, mis lubab vahekohtumenetluse, määrab kindlaks vahekohtumenetluse vaidluste eseme ja vahekohtumenetluse kokkuleppe kehtivuse ning tagab vahekohtuotsuste täidetavuse. Siiski tuleb vahekohtumenetlus enda efektiivsuse eraõiguslikust leppest. Pooled on vabad valida vahekohunikke ning kokku leppima menetluslikes normides. Segateooria põhineb vahekohtunike mõjuvõimul, mis on loodud lepingu alusel, kuid kelle autonoomiat piirab kohustus leida õigus.³⁴ Antud teooria on muutunud domineerivaks ülemaailmseks teooriaks, kuna sellel on elemente mõlemast, nii jurisdiktsiooni kui ka lepingu (õiguslikust) teooriast.³⁵

1.1.4 Autonoomne teooria

Kõige hilisemalt väljakujunenud teooria eeldab, et vahekohtumenetlus on emansipeerunud ning seega oma olemuselt autonoomne. Selline seisukoht leidis kajastust 1965. aastal prantsuse professor Rubellin-Devichi poolt. Teooria looja arusaama kohaselt on vahekohtumenetluse loomust võimalik kindlaks määrata vaadates selle kasutusala ja eesmärki. Selles valguses ei saa vahekohtumenetlus olla üksnes lepingu (õiguslik) ega jurisdiktsiooniline, ka mitte üksnes nende segu. Autonoomne teooria vaatleb vahekohtumenetlust seisukohast mida vahekohtumenetlusega püütakse saavutada ning kuidas ja miks see funktsioneerib nii nagu ta seda teeb.³⁶

³² J.D. Lew (jt.) lk 79.

³³ Q&A with Professor Pierre Lalive. Global Arbitration Review. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.arbitration-icca.org/media/4/68645270843168/media01231910475880008_10_14_garpla_interview.pdf. (27.04.2016)

³⁴ A. J. Belohlávek. 2013, lk 38.

³⁵ J.D. Lew (jt) lk 80.

³⁶ Samas, lk 8

2. VAHEKOHTUMENETLUS JA KOHTUMENETLUS

2.1 Vahekohtumenetlus võrdluses

2.1.1 Vahekohtumenetluse võrdlus vahendus- ja lepitusmenetlusega

Üha enam võidab poolehoidu erinevate kohtuväliste tsiviilvaidlusi lahendavate institutsioonide loomine ja rakendamine, kuivõrd reeglina vaidluste kohtus lahendamine on aeganõudev ja kulukas.³⁷ Lepingupooltel on palju motiive selleks, et vaidluse korral mitte riiklike kohtute poole pöörduda. Seejuures, kuidas õiguskord peab regeerima sellistele püüdlustele vältida riiklikke kohtuid, on loomulikult tegemist igas suhtes fundamentaalse küsimusega. Riiklikud kohtud on ju lõpuks loodud selleks, et need lahendaksid eravaidlusi, võttes nad vaidlejate käest üle üldise õigusrahu tagamise eesmärgil. Kuid juba dispisitionipõhimõtte, mis võimaldab esitada kohtule lahendamiseks kogu vaidluse või ainult osa sellest või juba algatatud kohtumenetluse käigus otsuse tegemise õigus kohtult jälle ära võtta, näitab, et riiklikku tsiviilkohtualluvust tuleb rohkem mõista otsuse tegemise pakkumisena kui sunnina.³⁸

Alternatiivsed ehk kohtuvälised vaidluste lahendamise meetodid on kohtupoolsele õigusemõistmisele alternatiivsete, kuid samas seda täiendavate vaidluse lahendamise meetmete kogum. Kohtumenetlus ja vaidluste kohtuväline lahendamine on olemuslikult kaks täiesti erinevat, kuid paralleelselt eksisteerivat ja teineteist täiendavat vaidluste lahendamise süsteemi. See aga ei tähenda, et tunnustatakse, et nad üksteist võrdväärselt täiendavad, samuti ei saa öelda, et vaidluste kohtuväline lahendamine võiks kohtumenetlust täielikult asendada. Kumbki järgib eri normistikku, mõlemal on oma taksonoomia ning nad kuuluvad eri (siduvusega) õiguskordadesse.³⁹

Tuntuimad alternatiivsed vaidluste lahendamise meetodid vahekohtumenetluse kõrval on lepitusmenetlus ja vahendusmenetlus. Tänapäeval on need kaks mõistet põimunud ning vahetegu on üldjuhul semantiline.⁴⁰ Lepitusmenetlus on populaarseks vaidluste lahendamise

³⁷ V.Kõve. Tsiviilvaidluste kohtuväline lahendamine Eestis. Juridica. 2005/3, lk 152

³⁸ C.G. Paulus. Tsiviilprotsessiõigus-Kohtuotsuste tegemise menetlus ja sundtäitmine. Juura. 2002, lk 174.

³⁹ I.Nurmela, P-M.Põlvere. Vaidluste efektiivne kohtuväline lahendamine. Juridica. 2014/1, lk 4

⁴⁰ Samas, lk 7

viisiks muutunud peamiselt *common law* õiguskorraga kus olukorra objektiivse ja sõltumatu selgitaja nng lahenduste otsija töö võtab kohtunikult üle pädev lepitaja.⁴¹

Lepitamise kui sellise eesmärk on eelkõige suhete taastamine, leppimine, st konfliktis pooli uuesti suhtlema saada. Seal, kus konflikt ei puuduta üksnes suhtlust, vaid on tekkinud konkreetne majanduslik problem, mis vajab lahendamist, kasutatakse vahendamist. Praktikas on nende kahe meetodi eristamine peaaegu et võimatu.⁴²

2010.a. 1. jaanuaril jõustus lepitusseadus,⁴³ millega võeti üle Eesti õigussüsteemi Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv⁴⁴ teatavte aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades. Ka lepitusseaduse seletuskirja kohaselt⁴⁵ tuleb seaduses lepitamise all mõista mõlemat tegevust nii vahendusmenetlust ranges mõttes kui lepitusmenetlust. Seletuskirjas on selgitatud, et raske on tõmmata piire, kuivõrd hea lepitamine sisaldab endas alati ka mediatsiooni ehk siis poolte vahendamist.

Vahendusmenetlusega on direktiivi artikkel 3 punkti a järgi tegemist siis, kui vaidluse kaks või enam poolt püüavad vabatahtlikkuse alusel vahendaja abil ise oma vaidluse lahendamise suhtes kokkuleppele jõuda. Lepitusseaduse § 1 lg 2 kohaselt on lepitusmenetlus poolte vabatahtlikkusel põhinev tegevus, mille käigus lepitusseaduse §-s 2 sätestatud erapooletu isik toetab lepitusosaliste suhtlust eesmärgiga aidata neil leida vaidlusküsimusele lahendus. Seejuures võib lepitaja esitada omapoolse lahendusetepaneku.

Seega tegutseb lepitaja kui nõustaja, pakkudes pooltele välja võimaluse, kuidas oleks kõige mõistlikum vaidlus lahendada. Lepitamise põhiidee on selles, et pooled leiavad ise oma probleemile lahenduse. Lepitaja kui erapooletu kolmas isik pakub selleks üksnes oma abi. Erinevalt kohtu- ja vahekohtu menetlusest ei otsusta vaidlusküsimuse lahenduse üle lepitaja.⁴⁶ Lepitajal puudub pädevus langetada poolte suhtes nende tahte vastaselt siduvaid

⁴¹ C.Ginter, M.Pihlak. Lepitusmenetlus kui võimalus äri vaidluste lahendamiseks. Juridica. 2014/I, lk 49

⁴² I.Nurmela, P-M.Pöldvere, lk 7.

⁴³ Lepitusseadus- RT 2009, 59, 385

⁴⁴ Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ, 21. mai 2008, vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades- ELT L136/3

⁴⁵ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. SE 487, lk 6. Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&eid=624582&u=20120222104036> (26.04.16)

⁴⁶ K. Laidvee. Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? Juridica 2013/VII, lk 512

otsuseid. Lepitusmenetluse tulemus kuulub täitmisele üksnes juhul, kui pooled on saavutanud lepitaja vahendusel kokkuleppe.⁴⁷

Direktiivi preambuli punktist 6 tulenevalt võib vahendusmenetlust pidada kulutasuvaks ja kiireks ning piandlikuks kohtuväliseks vaidluste lahendamise viisiks tsiviil- ja kaubandusajades. Lisaks tuleneb direktiivi preambuli punktist 6, et vahendusmenetluse tulemusena saavutatud kokkuleppeid järgitakse suurema tõenäosusega vabatahtlikult ning need aitavad tõenäolisemalt säilitada poolte vahel rahumeelset ja püsivat suhet.

Seega peaks lepitusmenetluse eeliseks teiste vaidluste lahendamiste viiside ees olema kulude kokkuvõtte. Lepitusseaduse § 9 lg 1 kohaselt lepitusmenetluse läbiviimise ja sellega seotud kulude eest maksavad lepitusosalised lepitajale kokkulepitud tasu, samas puudub vajadus tasuda kohtukulusid esindajatasude ja riigilõivude näol. Hea lepitaja töö võib aidata vaidluse lõpetada loetud päevadega ja oluliselt vältida või vähendada kohtu- või vahekohtu menetlusega kaasnevat tulekahju, mille leekides põletatakse poolte aega, raha ja närve.⁴⁸

Lepitusmenetlust nii nagu ka vahekohtumenetlust saab pidada konfidentsiaalseks protsessiks. Lepitusseaduse § 4 lg 1 kohaselt ei ole lepitusläbirääkimised avalikud ning selle lõike 2 kohaselt on lepitajal vaikimiskohustus lepitusmenetluse asjaolude suhtes, mis on talle teatavaks saanud kas lepitusmenetluse käigus või väljaspool seda. Kui kohtumenetluse puhul kehtib eelduslikult selle avalikkuse põhimõte, mida saab piirata üksnes kohtumääruse alusel ja mõjuvatel põhjustel, siis lepitus läbirääkimised avalikud ei ole.⁴⁹

Lepitusmenetluse menetluse paindlikkus on samuti üheks suureks eeliseks. Lepituskokkulepe ei pea piirduma seaduses ettenähtud õiguskaitsevahendite kohaldamisega. Nii võib raha väljamaksmise asemel leida lahenduse, kus võlausaldajale pakutakse alternatiivina kaupa, teenuseid või hoopis paremat müügi marginaali.

⁴⁷ P.-M. Põldvere ja K. Tuulmägi. Lepitusmenetlus on nüüd ka Eestis seaduse tasandil reguleeritud – jõustus lepitusseadus. 02.02.2010. artikkel advokaadibüroo Aivar Pilve õigusuudistes. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://apilv.ee/2010/02/lepitusmenetlus-on-nuud-ka-eestis-seaduse-tasandil-reguleeritud-joustus-lepitusseadus/> (26.04.2016)

⁴⁸ C. Ginter, M. Pihlak, lk 49

⁴⁹ Samas, lk 51

2.1.2 Vahekohtumenetluse võrdlus kohtumenetlusega

Õigusosalases kirjanduses on vahekohtumenetlust iseloomustatud kui privatiseeritud kohtusüsteemi, mis alati ei vasta õigusemõitsemise standarditele, mida üks võib kohtult oodata,⁵⁰ kus isikute õiguste kaitse küll vastab seadusriigi põhimõtetele, kuid samas ei suudeta edendada vahekohtumenetluses seadusriigi väärtusi samamoodi nagu kohtutes.⁵¹

Pooled otsustavad vahekohtumenetluse kasuks mitmetel erinevatel põhjustel, aga eelkõige põhjusel, et riiklikusse kohtusse pöördumine, arvestades vaidluse asjaolusid, on mitteaksepteeritav, ebasobiv ning mittekohane viis vaidluse lahendamiseks.⁵² Vahekohtumenetlust puudutava sisulise kriitika kohaselt keskendub vahekohtumenetlus eraettevõtlusega seotud aspektidele, välistades sellega avaliku korra huvid.⁵³ Autor nõustub õiguskirjanduses väljendatud ideega, et iga vaidlus ei peakski evima avaliku väärtust ning kõiki vaidusi ei peaks kohtus lahendama.⁵⁴ Eriti peaksid kohtud igat ettevõtjatevahelist äri vaidlust kohtlema kui majandusliku korrigeerimise vaidlust, sest nende kohtlemine õigusküsimuste vaidlusena oleks ressursside raiskamine.⁵⁵

Euroopa Ministrite Nõukogu on juba 1986.a oma märkinud,⁵⁶ et vaidluste lahendamine vahekohtus ei ole mitte ainult lubatav, vaid ka soovitatav. Nimetatud soovituses käsitletakse meetmeid kuidas vältida ja vähendada kohtute liigset töökoormust. Soovituse p. 6 kohaselt peaksid liikmesriikide valitsused kaaluma võimalust tegemaks samme, mis võimaldaks

⁵⁰ F.Francioni, Access to Justice, Denial of Justice and International Investment Law, Pierre-Marie Dupuy, Francesco Francioni and Ernst-Ulrich Petersmann (editors), Human Rights in International Investment Law and Arbitration (2010) 63, lk 70

⁵¹ R.Hollander-Blumoff, T.R.Tyler. Procedural Justice and the Rule of Law: Fostering Legitimacy in Alternative Dispute Resolution.1 Journal of Dispute Resolution.2011.no 1, lk 14

⁵² J.D.M.Lew. Does National Court Involvement Undermine the International Arbitration Processes? American University International Law Review. 2009. Vol 24/3, lk 491

⁵³ F.Francioni, lk 112.

⁵⁴ L.McGregor. Alternative Dispute Resolution and Human Rights: Developing a Rights-Based Approach through the ECHR. The European Journal of International Law Vol. 26 no. 3, lk 612.

⁵⁵ I. Nurmela, P-M. Põlvere, lk 16

⁵⁶ Council of Europe.Measures to prevent and reduce the excessive workload in the courts. R (86) 12. 1987. Arvutivõrgus kättesaadav:www.legislationline.org/documents/id/8282 (14.04.2016)

muuta vahekohtumenetluse kättesaadavaks ning efektiivsemaks alternatiiviks riiklikule kohtusüsteemile.

Vahekohtumenetluse olemuse võrdlus kohtumenetlusega, on leidnud käsitlemist mitmetes Saksamaa kohtulahendites. Kohtulahendis nr II ZR 65/03 sedastas Föderaalkohus, et vahekohtumenetlust peab pidama kui võimalust kaistmaks isiku õigusi, mis on tagatud seadusandja poolt ning vahekohtumenetlust tuleb pidada võrdseks kohtumenetlusega.⁵⁷ Rostocki Kõrgem Liidumaa Kohus on oma 18.09.2007.a. kohtulahendis nr 1.Sch 04/06 leidnud, et vahekohtu otsusel on samasugune jõud nii nagu lõplikul kohtuotsusel, seega täidab vahekohtumenetlus õiguse leidmise funktsioone nii nagu riiklikud kohtud. Seega peab vahekohtute ebaõigeid lahendeid käsitlema samal viisil kui kohtute lõplikke ebaõigeid lahendeid.⁵⁸ Vahekohtu otsuse võrdne toime riikliku kohtuotsusega on sätestatud ka tsiviilkohtumenetluse seadustikus. TsMS § 746 lõike 2 kohaselt on vahekohtu otsusel poolte suhtes samasugune toime nagu jõustunud kohtuotsusel.

Vahekohtumenetluse põhimõteteliseks eelisteks on: vahekohtumenetluse protsessi kiirus, kokkuvõtte menetluskuludelt, menetluse konfidentsiaalsus, vahekohtumenetluse paindlikkus võrreldes kohtumenetlusega,⁵⁹ neutraalsus, lõplik siduvus.⁶⁰ Vähem tähtis pole ka asjaolu, et otsus mis asjas tehakse, on rohkem kooskõlas menetluse eripäraga, seda tänu vahekohtunike eriteadmistele asjas.⁶¹

Põhiline faktor, mis eristab siseriiklikku kohtut vahekohtust, on siseriiklike protseduuride jäikus. Mis tahes riiklikus kohtus puutub inimene tahes tahtmata kokku tsiviilkohtumenetluse reeglitega. Menetluskord on see, mis sätestab alused kohtute pädevusele, tingimused mille korral saab isik kohtusse pöörduda, milliseid tõendeid peab pool esitama ning kuidas kohus peab menetlust läbi viima. Kohtunikul on seega vähe võimalusi mööda minna tsiviilkohtumenetluse pidamise tingimustest, isegi kui pooled on

⁵⁷ A. J. Belohlávek. 2013, lk 10.

⁵⁸ Samas, lk 11

⁵⁹ E. A. Marshall. Gill: The Law of Arbitration. Fourth edition. Sweet&Maxwell. 2001, lk 3

⁶⁰ J.D.Lew (jt.) lk 7.

⁶¹ B. Banaszak, L. Zukowski, lk 26

sellega nõus. Seevastu vahekohtumenetlus on oma vormilt, struktuurilt ja protseduuriliselt erinev tsiviilkohtumenetlusest, võttes arvesse lahendamisele kuuluva vaidluse omapära.⁶²

Nii nagu sedastatud, on vahekohtumenetlus paindlik menetlus. Sellest tulenevalt on vahekohtumenetluse üheks eeliseks vahekohtumenetluse eraõiguslikust iseloomust ning poolte kokkuleppest tulenevalt võimalus vahekohtupidamise protseduur kokku leppida, et need vastaks menetluse omapärale. Eelöeldu leiab kinnitust TsMS §-s 732 lõikes 2, mille kohaselt lõikes 1 sätestamata ulatuses võivad pooled ise menetluskorras kokku leppida või viidata mõne vahekohtu reglemendile.⁶³

Vahekohtunike spetsiifilised teadmised või ekspert vahekohtunike kaasamise võimalus on samuti üheks suureks vahekohtumenetluse eeliseks. Eelkõige selliste vaidluste lahendamiseks, mis tõusetuvad spetsiifilisest valdkonnadest ning seega vajavad eripärast lähenemist. Kuigi vahekohtunist ei eeldata, et nad kasutaksid asjakohaseid kogemusi otsuse tegemise eesmärgil, siis omades eriteadmisi ning arusaama vaidlusalusest teemast, annab vahekohtumenetluse protsessile kõrgema usalduse.⁶⁴

Vahekohtumenetluse eraõiguslikust iseloomust tulenevalt peetakse vahekohtumenetlust ka konfidentsiaalseks protsessiks. Seda peetakse üheks tähtsamaks vahekohtumenetluse eeliseks. Eelnev tähendab, et vahekohtumenetluse toimumine, vaidluse ese, tõendid ning muud vahekohtumenetluse dokumendid ja vahekohtuniku ostus jäävad kolmandate isikute eest avaldamatuks. Muuhulgas tähendab see ka seda, et vahekohtumenetluse pooled, nende esindajad ja volitatud isikud saavad osavõtta vahekohtumenetluse istungist. Kõik eelnimetatud isikud on samuti hõlmatud konfidentsiaalsus kohustusega.⁶⁵ Ka tsiviilkohtumenetluse seadustik kehtestab konfidentsiaalsuse nõude vahekohtunikele. TsMS § 741 lg 1 kohaselt on vahekohtunik kohustatud saladuses hoidma talle vahekohtuniku ülesandeid täites teatavaks saanud teavet, mille saladuses hoidmiseks on pooltel õigustatud huvi, kui pooled ei ole kokku leppinud teisiti.

⁶² J.D. Lew (jt.) lk 5

⁶³ P-M. Põldvere. Kaheksa aastat mudelseadust: Kas Eesti vahekohtumenetlus vastab mudelile? Juridica 1/2014, lk 19-20.

⁶⁴ J.D.Lew (jt.) lk 8

⁶⁵ samas

Tavapäraselt peetakse vahekohtumenetluse protsessi kiiremaks kui tavakohtute menetlust ning paljudel juhtudel see ka nii on. Iga menetlus on eraldiseisev ning puudub tsiviilkohtumenetlusele omapärane menetlusjärjekord. Samas on vahekohtumenetluse puhul poolte kokkuleppe alusel võimalik kaasata asjasse vahekohtunik lühikese etteteatamistähtajaga. Kui pooled suudavad esitada oma argumendid vahekohtunike lühikese perioodi jooksul, saab vaidlus lahendatud kiirelt.⁶⁶

Siinkohal peab aga mainima, et teatud riikide puhul võib tõesti vahekohtumenetluse protsess olla kiirem tavakohtute menetlusest. Eesti puhul ei pruugi see aga nii olla. Nii nagu selgub alles hiljuti avaldatud Euroopa justiitsüsteemi tulemustabelist⁶⁷ on Eesti kohtusüsteem mitme näitaja põhjal Euroopa Liidu tõhusamate seas. Analüüsi kohaselt kulus Eestis 2014. aastal tsiviil- ja äri vaidluste lahendamiseks esimese astme kohtus keskmiselt 125 päeva, mis on Luksemburgi (103 päeva) ja Leedu (97 päeva) järel edetabeli kolmas tulemus.

Vahekohtumenetlust tutvustavates ettekannetes rõhutatakse tihti vaidluste lahendamist kuue kuu jooksul. Eesti vahekohtumenetluse praktikas on ette tulnud, et 6 kuu jooksul ei ole isegi vahekohus moodustud.⁶⁸ Seega on vahekohtumenetlusega kaasnev ajakulu kohtumenetlusega võrreldav ning hetke andmete põhjal võib öelda, et Eesti kohtusüsteem ei jää ajaliselts alla vahekohtutes toimuvatele menetlustele.

Vahekohtumenetluse üheks suurimaks eeliseks aga ka puuduseks on edasikaebeõiguse puudumine. Vahekohtumenetluse eraõiguslikust loomust tulenevalt, ei ole võimalik vahekohtu otsuse sisuline läbivaatamine edasikaebe korras riikliku kohtu poolt. Vahekohtumenetluse poolel on üksnes vahekohtuotsuse vaidlustamise võimalus tühistamiskaebuse näol. Sellest tulenevalt on isiku põhiseaduslikud menetluslikud õigused piiratud ning õigusemõistmise põhiseaduslikud menetluslikud garantiid ei ole samaväärselt tagatud nagu kohtumenetluses. Seega tekib küsimus, kas vahekohtu otsuse vaidlustamise võimalus tühistamisavalduse esitamise näol on piisav meede tagamaks isiku õiguste kaitse, mis võiks õigustada kohtusse pöördumise piirangut? Ehk kas riiklik kontroll vahekohtu otsuste üle ning kontroll mis rakendub tunnustamismenetluse kaudu on piisavalt tõhusad. Eeltoodut teemat käsitlebki töö autor järgnevas töö punktis.

⁶⁶ samas

⁶⁷ Viide: <http://www.kohus.ee/et/ajakirjanikule/uudised/eesti-kohtususteem-euroopa-uks-tohusamaid>

⁶⁸ C.Ginter, M.Pihlak, lk 50

2.2 Siseriiklik kontrollmehhanism vahekohtu otsuste üle

2.2.1 Vahekohtu otsuste läbivaatamisega seonduva menetluse eripära

Kuna vahekohtumenetluse näol on tegemist eraõigusliku tsiviilprotsessiga, ei tohi kohtud sekkuda vahekohtumenetlusse kergekäeliselt. Kohtud peavad austama poolte vaba tahet ning vahekohtu jurisdiktsioonilist autonoomiat.⁶⁹ Kohtud peavad arvestama ka asjaoluga, et vahekohtumenetluse eripärast tulenevalt ei tohi kohtud ümberhinnata õigusvaidlust lähtuvalt materiaalõigusest ega muuta oma ostusega vahekohtuotsuse sisu.

Keeldu riiklikel kohtutel vahekohtu õigusvaidluse ümberhindamiseks on Tšehhi Konstitutsioonikohus põhjendanud läbi vaidluse eraõigusliku iseloomu. Kohus leidis oma 2007 aasta lahendis, et vahekohtu otsuse näol ei saa olla tegemist avaliku võimukandja otsustusega. Kohtu hinnangul ei tulene vahekohtunike volitus riigivõimu delegeerimisest, vaid see tuleneb poolte vahelisest eraõiguslikust kokkuleppest ning poolte õigusest ise otsustada oma vaidlusküsimuse lahendamise üle. Vahekokkuleppe sõlmimisega pooled vabatahtlikult loobuvad õigusest asja sisulise läbivaatamise õigusest riiklikus sõltumatus ja erapooletus kohtus. Seega ei saa kohus sisuliselt läbi vaadata otsust, mis ei ole tehtud avaliku võimukandja poolt, kuna sellisel juhul ületaks kohus põhiseadusega sätestatud õigusi.⁷⁰

Kuigi kohtute võimalus sekkuda vahekohtumenetluse protsessi on vähene, ei tähenda see kohe seda, et vahekohtumenetlus oleks isiku õigusi vähem kaitsav menetlus kui kohtumenetlus. Oma olemuselt on nii vahekohtumenetluse kui kohtumenetluse eesmärgiks vaidluse lõplik ja siduv lahendamine. Vahekohtuotsuse vaidlustamise võimalust on rahvusvahelises õigusosalases kirjanduses peetud kaitsevalliks korruptsiooni, erapoolikuse ja omavoli eest.⁷¹

⁶⁹ Vt veel J. Zámožík. Judicial Review of Arbitration Awards in the Slovak Republic: Searching for a New Balance between Arbitration and Courts - Czech and Central European Yearbook of Arbitration - Interaction of Arbitration and Courts. Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A. J (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2015: Interaction of Arbitration and Courts. Juris. 2015, lk 275-276

⁷⁰ J. Koláčková, P. Simon. At the Edge of Justice: Arbitration in Unequal Relationships. A.J.Bělohávek, N. Rozehnalová (edit). The Relationship Between Constitutional Values, Human Rights and Arbitration. Juris. 2011, lk 185

⁷¹ J.D.Lew (jt.) lk 665

Erialases kirjanduses on leitud, et kohtud ei saa täielikult loobuda võimalusest sekkuda vahekohtumenetlusse, nad peavad säilitama teatud kontrolli funktsiooni mis tagaks, et vahekohtumenetlus vastaks isiku põhiõiguste kaitsele.⁷²

Koos loobumisega õigusest pöörduda riiklikku kohtusse, loobub isik riigivõimu vastutusest, mis kaasneb asja kohtuliku läbivaatamisega. Samas ei tähenda see veel seda, et riigi vastutus oleks täielikult välistatud, kuna vahekohtumenetluse tehtavad otsused tuleb riigi poolt tunnustada ja täidetavaks tunnistada⁷³ ning isikul on võimalus teostada oma õiguste kaitset läbi vahekohtu otsuse tühistamisavalduse esitamise kohtule.

Enamike riikide regulatsioon lähtub eeldusest, et vahekohtud, sh alalised vahekohtud, tegutsevad lepinguvabaduse põhimõttest lähtuvalt eraõiguslikul alusel ning lähtudes turutingimustest. Riiklik kontroll nende tegevuse üle seisneb ennekõike võimaluses esitada vahekohtu otsuse peale tühistamisavaldus ja/või vaidlustada selle täitmine.⁷⁴ Vahekohtu otsuste kontrollimise piiramatu võimalus oleks esiteks vastuolus osapoolte autonoomia põhimõttega ning tooks tegelikult kaasa ka *pacta sunt servanda*⁷⁵ printsiibi rikkumise.

Euroopa Inimõiguste Komisjon on oma 1996.a otsuses *Nordstrom-Janzom vs. Holland* leidnud,⁷⁶ et kuigi pooltel on õigus sõlmida vahekohtukokkulepe, peab arvestama vahekohtumenetlust tagavat õigusraamistikku, et selgitada välja kas riiklikud kohtud säilitasid mingil määral kontrolli vahekohtu tegevuse üle ning kas seda kontrolli on õigesti rakendatud. Komisjon täheldas, et eeldused, mille alusel vahekohtu otsuseid saab riiklikes kohtutes vaidlustada, on konventsiooni osalisriikides erinevad, kuna riikidel on ise õigus otsustada millistel alustel tuleb vahekohtuotsus tühistada. Seega on siseriiklike kohtute kontrollifunktsiooni vajadust vahekohtumenetluse üle sedastanud ka Komisjon.

Läti Vabariigi Konstitutsioonikohtu 28.novembri 2014 a. lahendis⁷⁷ on Läti Vabariigi ombudsman oma arvamuses leidnud, et riik aksepteerides vaidluste kohtuvälist lahendamist, peaks alternatiivsetele kohtuvälistele organistatsioonidele kehtastama samasugused nõuded

⁷² A.J. Belohlávek. 2013, lk 112.

⁷³ Samas, lk 112

⁷⁴ P-M. Põldvere. Vahekohtumenetluse regulatsiooni võrdlev analüüs 3.märtsi 2015 a töövõtulepingu nr 4-17/30 alusel, lk 2, p 2.2.1 arvutivõrgus kättesaadav: www.just.ee/.../vahekohtumenetluse_regulatsiooni_vordlev_analuus.pdf (15.02.2016)

⁷⁵ Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõte, mille kohaselt lepinguid ehk võetud kohustusi tuleb täita

⁷⁶ EKo 27.11.1996, 28101/95, Nordström-Janzom vs. Holland

⁷⁷ Läti Vabariigi Konstitutsioonikohtu otsus nr 2014-09-01, 28.11.2014.

nagu kohtuvõimule - s.o sõltumatus ning erapooletu otsustus. Mehhanismid, mida riik kasutab kontrollimaks vahekohtuotsuseid, peaksid kindlustama, et riik oma tegevusega tunnustab üksnes selliseid vahekohtus toimuvaid menetlusi, mis vastavad sõltumatu ja erapooletu kohtupidamise põhimõtetele, seda enam, kuna puudub vahekohtuotsuste apellatsioonimenetlus. Kuna vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamiseks on vaja pöörduda kohtu poole, siis riiklik kontroll vahekohtu otsuse üle toimub alles vahekohtu otsuse tunnustamise ja täidetavaks tunnistamise menetluses ning õigused vigade parandamiseks, mis kohtuvõimule on antud, on ebatõhusad.

2.2.2 Vahekohtu otsuste riiklik kontroll tühistamismenetluse kaudu

Vahekohtuotsuse tühistamismenetluse regulatsiooni juures peab esmalt märkima, et vahekohtu otsuse tühistamise avalduse alusel toimiv menetlus ringkonnakohtus ei ole olemuselt apellatsioonimenetlus vahekohtu otsuse suhtes või veel vähem poolte vaidluse lahendamine esimese astme kohtus.⁷⁸ Eelnevat selgitab fakt, et vahekohtumenetluse olemusest tulenevalt ei tohi riiklikud kohtud hinnata ümber vahekohtuotsuse materiaalsoiguslikku õiguspärasust,⁷⁹ kuna nimetatud võimalus muudaks olematuks kogu vahekohtumenetluse mõtte.⁸⁰

Vahekohtu otsuste tühistamismenetluse eesmärgiks on erialases kirjanduses peetud vahekohtu otsuse läbivaatamist tuvastamaks vahekohtu otsuse seaduspärasus tulenevalt fundamentaalsetest õiguslikest printsiipidest, eelkõige menetluslikest printsiipidest.⁸¹

Eesti tsiviilkohtumenetluse seadustik näebki ette vahekohtu otsuse tühistamise alused eelkõige menetluslike rikkumiste korral. TsMS § 751 lg 1 kohaselt kohaselt kohus tühistab Eestis tehtud vahekohtu otsuse poole avalduse alusel, kui pool tõendab, et:

⁷⁸ RRTKm 3-2-1-27-14 p. 10

⁷⁹ P-M. Põldvere analüüs, lk 3

⁸⁰ A. J. Belohlávek. 2013, lk 83

⁸¹ A. J. Belohlávek. Arbitration from Perspective of Legal Protection and Right to Court Proceedings (the Right to Have Ones's Case Dealt with by a Court): Significance of Autonomy and Scope of Right to Fair Trial - Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A. J (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2011: The Relationship between Constitutional Values, Human Rights and Arbitration. Juris. 2011, lk 50.

1) vahekohtu kokkuleppe sõlminud isiku teovõime oli piiratud;
2) vahekohtu kokkulepe on tühine Eesti õiguse kohaselt või muu riigi õiguse kohaselt, kelle õiguse alusel on pooled otsustanud hinnata vahekohtu kokkuleppe kehtivust;
3) poolele ei ole nõuetekohaselt teatatud vahekohtuniku nimetamisest või vahekohtumenetlusest või kui ta ei ole saanud muul põhjusel esitada ega kaitsta oma seisukohti; 4) vahekohtu otsus käsitleb vaidlust, mida ei ole vahekohtu kokkuleppes nimetatud või mis ületab vahekohtu kokkuleppes määratud piire;
5) vahekohtu moodustamine või vahekohtumenetlus ei vastanud käesolevas osas sätestatule või lubatud pooltevahelisele kokkuleppele ja võib eeldada, et see on oluliselt mõjutanud vahekohtu otsust.

TsMS § 751 lõige 2 näeb ette erandlikud materiaaloiguslikud alused, mis annavad kohtule võimaluse tühistada vahekohtuotsus ka omal algatusel. Selle kohaselt, tühistab kohus vahekohtu otsuse poole avalduse alusel või omal algatusel, kui kohus teeb kindlaks, et:

- 1) vaidlust ei võinud Eesti õiguse kohaselt lahendada vahekohtus;
- 2) vahekohtu otsus on vastuolus Eesti avaliku korraga või heade kommetega.

TsMS § 752 kohaselt lg 1 kohaselt tuleb vahekohtu otsuse tühistamise avalduse esitada vahekohtu otsuse kättetoimetamisest alates 30 päeva jooksul. Tuleb tähelepanna kas asjaolu, et TsMS § 752 lõike 2 kohaselt ei saa otsuse tühistamise avaldust esitada, kui kohus on otsust tunnustanud või selle täidetavaks tunnistanud.

Riigikohtu hinnangul⁸² hõlmab TsMS § 751 lg 2 p 2 lisaks vahekohtu otsuse erandlikele, kuid olemuslikele materiaaloiguslikele probleemidele mh ka need olulised menetlusreeglite rikkumised, mida ei ole kirjeldatud TsMS § 751 lg-s 1. Seega kohtu selliselt tõlgendusest lähtuvalt on võimalik, et kohus tühistamismenetluses peaks omal algatusel kontrollima ka menetlusreeglite rikkumise võimalust lähtuvalt TsMS § 751 lõike 1 kohaselt. Riigikohus on ka eelnevalt märkinud vajadust kohtul kontrollida minimaalsete menetluslike nõuete tagatust vahekohtumenetlust. Riigikohtu hinnangul⁸³ tuleb minimaalselt selgitada, kas kostjat on vahekohtumenetlusest üldse teavitatud ja kas tal on olnud võimalik selles adekvaatselt oma õigusi kaitsta. Nimetatud vajadust tühistamismenetluse regulatsiooni juures tingib fakt, et

⁸² RKTkm 3-2-1-186-15

⁸³ RKTkm 3-2-2-1-14

vastavalt TsMS § 756 lõikele 4 ei saa vahekohtu otsuse tühistamise määruse peale edasikaevata, mis riivab isiku põhiseaduslikku õigust edasikaebele.

Töö autori hinnangul aitab eelviidatud Riigikohtu käsitus kaasa isiku õiguste tõhusale kaitsele ja nende realiseerumisele, kuna kohtutel tuleks eelviidatud lahendist lähtuvalt tühistamismenetluses omal algatusel kontrollida ka TsMS § 751 lõikes 1 sätestatud menetluslike nõuete võimalikku rikkumist vahekohtumenetluses. Sellega on Riigikohus leevendanud poole tõendamiskoormist, kuna TsMS § 751 lõike 1 kohaselt peab pool tõendama TsMS § 751 lõikes 1 esinevate aluste olemasolu.

Samas rakendub vahekohtu otsuste kohtulikule läbivaatamisele hagita menetluse uurimisprintsip. TsMS § 756 lg 1 esimese lause kohaselt lahendatakse vahekohtumenetlust puudutavad avaldused hagita menetluses. TsMS § 477 lg 7 kohaselt peab kohus kontrollima avalduse vastavust seadusele ja avalduse tõendatust ka juhul, kui avalduse kohta ei ole esitatud vastuväiteid. Vajaduse korral nõuab kohus avaldajalt tõendite esitamist või kogub neid omal algatusel. Samas peab arvestama ka Riigikohtu seisukohta, et uurimispõhimõtte ei võta aga pooltelt täielikult lahendi tegemiseks vajalike asjaolude esitamise ja tõendamise kohustust, üksnes kohtu roll tõendite kogumisel on aktiivsem kui hagimenetluses.⁸⁴

Eelnev uurimispõhimõtte rakendamine omab töö autori hinnangul tähtsust ka seetõttu, et TsMS § 751 lg 2 p 2 ettenähtud võimalus kohtul omal algatusel kontrollida vahekohtumenetluse vastavust heade kommetega ja Eesti avaliku korraga, on üsna piiratud. Seda eriti kui vahekohtumenetluse pool on vahekohtumenetluses olnud passiivne ning kohtul puuduvad vajalikud õiguslikud ja faktilised asjaolud, et hinnata, kas esinevad TsMS § 751 lg 2 p 2 alused.

Nii nagu eelnevalt märgitud, siis TsMS § 751 lg 1 p 2 kohaselt on vahekohtu kokkulepe tühine Eesti õiguse kohaselt või muu riigi õiguse kohaselt, kelle õiguse alusel on pooled otsustanud hinnata vahekohtu kokkuleppe kehtivust. Vahekohtu kokkuleppe tühisuse alused Eesti õiguses tulenevad TsMS §-st 717 (kui kokkulepe ei vasta vahekohtu kokkuleppele sätestatud tingimustele) või §-st 718 (vaidlus ei ole arbitreeritav).⁸⁵

⁸⁴ RKTkm 3-2-1-186-15 p 13

⁸⁵ A.Pohla, lk 38

TsMS § 717 lõike 1 kohaselt on vahekohtu kokkuleppe poolte kokkuleppe anda vahekohtu lahendada nende vahel tekkinud või tekkida võivast kindlaksmääratud lepingulisest või lepinguvälisest suhtest tulenev vaidlus.

TsMS § 718 näeb ette, milliseid vaidlusi saab vahekohtu kokkuleppega lahendada. TsMS § 718 lõike 1 kohaselt võib vahekohtu kokkuleppe ese olla varaline nõue. TsMS § 718 lg 2 seab teatud piirangud vahekohtu kokkuleppe eseme suhtes. TsMS § 718 lg 2 kohaselt on vahekohtu kokkuleppe tühine kui selle ese on:

1) Eestis asuva eluruumi üürilepingu kehtivuse ja ülesütlemise ning eluruumi vabastamise vaidlus; 2) töölepingu lõpetamise vaidlus; 3) tarbijakrediidilepingust tulenev vaidlus.

TsMS § 718 lg 4 kohaselt võib ka seaduses olla kehtestatud teatud liiki vaidluste vahekohtule lahendada andmise keeld või piirang. Eelnimetatud sättest tulenevalt tuleb tarbijatega sõlmitud vahekohtukokkulepete puhul arvestada Võlaõigusseaduses⁸⁶ (edaspidi VÕS) sisalduva tüüptingimuste regulatsiooniga. Nii näiteks on VÕS § 42 lõike 3 punkti 10 kohaselt lepingus, mille teiseks pooleks on tarbija, ebamõistlikult kahjustav muuhulgas tüüptingimus, millega võetakse teiselt lepingupoolelt võimalus kaitsta oma õigusi kohtus või raskendatakse ebamõistlikult selle võimaluse kasutamist. Seega on tarbijal vahekohtu tüüptingimuse korral õigus vaidlustada vahekohtu kokkuleppe kehtivus, tuginedes VÕS § 42 lg 3 p-le 10. Samas tuleb täheldada, et eelnevale regulatsioonile tuginemine eeldab tarbija teadlikkust ja aktiivsust menetluses. Tulenevalt tarbijate üldisest madalast teadlikkusest oma õigusi adekvaatselt kaitsta, on tõenäoline, et nimetatud seaduse kaitse realiseerub pigem harva.

Üldistatult võib öelda, et TsMS § 751 lg-te 1 ja 2 kohaselt piirdub vahekohtu otsuse kontroll ringkonnakohtus üldjuhul vaid olulisemate menetluslike rikkumistega ning hindamisega kas vahekohtuotsus on kooskõlas Eesti avaliku korra ja heade kommetega.

Eelnev ei pruugi olla piisav ja proportsionaalne meede poolte (eriti nõrgema poole) õiguste adekvaatseks kaitseks, ⁸⁷ Arvesse tuleb võtta, et tühistamisavalduse esitamise kaudu riiklikku kontrolli teostamine alaliselt tegutsevate vahekohtute suhtes eeldab siiski vahekohtumenetluse nõrgema poole (vahekohtumenetluse kaotanud isiku) aktiivset rolli vahekohtuotsuse tühistamismenetluses. Võlgnik peab esitama tühistamisavalduse seaduses sätestatud tähtaja jooksul, mis eeldab vahekohtumenetluse kaotanud poole teadlikkust

⁸⁶ RT I 2001, 81, 487

⁸⁷ P-M. Põldvere analüüs, lk 4

õiguskaitsevahendite kasutamise osas.⁸⁸ Töö autori hinnangul ei saa riigi poolset vastutust vahekohtumeneetluse seaduspärasuse hindamise osas panna sõltuvusse nõrgema poole teadlikusest osata kasutada õiguskaitsevahendeid enda õiguste kaitseks. Ei saa eeldada, et nõrgem pool asuks aktiivselt õiguskaitsevahendeid kasutama kuna võib eeldada nõrgema poole vähest õiguslast teadlikkust ning ka passiivsust. Ei saa ka eeldada, et nõrgem pool üldse on teadlik tühistamisavalduse võimalusest või asub tõendama vahekohtumeneetluses toime pandud menetluslike rikkumisi. Eeltoodust nähtuvalt ei pruugi olemasolev tühistamismeneetluse regulatsioon riiklikku kontrollimehhanismina täita eesmärki. Töö autori hinnangul peab kohtulik menetlus olema suunatud isiku õiguste tõhusale kaitsele, et isik saaks ka parimal viisil oma õigusi realiseerida. Seega tühistamismeneetluse regulatsioon ei ole piisavalt tõhus meede tagamaks isiku õiguste kaitse, mis võiks ka õigustada kohtusse pöördumise piirangut.

2.2.3 Vahekohtu otsuste riiklik kontroll tunnustamismeneetluse kaudu

Eestis tehtud vahekohtu otsuse tunnustamise ja täidetavaks tunnistamise alused tulenevad TsMS §-st 753. Eenimetatud paragrahvi lõike 1 kohaselt tunnustatakse vahekohtu otsust Eestis ja täitemeneetlus vahekohtu otsuse põhjal toimub üksnes juhul, kui kohus on otsust tunnustanud ja tunnistanud otsuse täidetavaks. Sama paragrahvi teise lause kohaselt Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu meneetluses tehtud otsust tunnustatakse ja täidetakse kohtu poolt tunnustamata ja täidetavaks tunnistamata.

TsMS § 752 lõikest 2, mille kohaselt jätab kohus kohus vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise avalduse rahuldamata ja tühistab vahekohtu otsuse, kui on olemas alus vahekohtu otsuse tühistamiseks. Seega vahekohtu tunnustamise avalduse rahuldamata jätmise alused tulenevad nii nagu vahekohtu otsuse tühistamismeneetluses TsMS §-st 751.

Nii nagu juba eelnevalt töös sedastanud, piirdub TsMS § 751 lg-te 1 ja 2 kohaselt vahekohtu otsuse kontroll vaid olulisemate menetluslike rikkumistega ning hindamisega kas vahekohtuotsus on kooskõlas Eesti avaliku korra ja heade kommetega, mi saga ei pruugi tagada piisavalt tõhusalt isiku õiguste kaitset.

⁸⁸ P-M Põldvere analüüs, lk 4

Samas, on Euroopa Kohus (edaspidi EK) asjas *Asturcom Telecommunicatons SL v Christina Rodriguez Nogueira*⁸⁹ andnud juhise, millekohaselt siseriiklik kohus, kellele on esitatud nõue sundtäita lõplik vahekohtuotsus, mis on tehtud tarbija menetluses osalemiseta, peab niipea, kui tema käsutuses on selleks vajalikud õiguslikud ja faktilised asjaolud, omal algatusel hindama, kas müüja või teenuste osutaja ja tarbija vahel sõlmitud lepingus sisalduv vahekohtuklausel on ebaõiglane, kui siseriiklike menetlusnormide kohaselt võib ta samalaadsete siseriiklikul õigusel põhinevate nõuete korral sellise hindamise läbi viia. Kui see nii on, tuleb kohtul välja selgitada kõik tagajärjed, mis siseriikliku õiguse kohaselt sellest tulenevad, veendumaks et kõnesolev klausel ei ole tarbijale siduv.

Seega siseriiklikud kohtud peavad vahekohtuotsuse täidetavaks tunnustamise menetluses omal algatusel kontrollima, kas vahekohtukokkulepe oli tarbijale siduv. Nimetatud võiks töö autori hinnangul kohaldada ka vahekohtuotsuse tühistamismenetlusele, kuivõrd Eestis tehtud vahekohtu otsuse tunnustamata jätmise alused on samad mis vahekohtu otsuse tühistamise alused.

Hetkel Eestis kehtiva TsMS-i § 753 lg 1 esimeses lauase regulatsioon vähendab vahekohtumenetluses osaleva isiku õiguste kaitset ning ei lase riiklikul kontrollmehhanismil toimuda. Otsusega, mis on tehtud Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu poolt, saab otsuse sundtäitmiseks pöörduda otse täituri poole, mis tähendab vahekohtuotsuste sundtäitmise võimalust ilma eelneva kohtuliku kontrollita.

Läti Vabariigi Konstitutsioonikohus on oma 2005.a. lahendis⁹⁰ leidnud, et vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmismenetlusega võtab riik endale vastutuse võimalike isiku põhiõiguste rikkumise osas, mis on toimunud vahekohtumenetluse käigus. EIK kohtuasjas *Jakob Boss Soehne KG jt. vs. Saksamaa*⁹¹ on kohus nentunud, et siseriiklikud kohtud peavad säilitama teatud kontrolli tagamaks vahekohtumenetluse õigsust ja erapooletust läbi vahekohtu otsuste täidetavaks tunnustamise menetluse.

Kuna TsMS § 753 lõike 1 teise lause kohaselt Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu menetluses tehtud otsust tunnustatakse ja täidetakse kohtu poolt tunnustamata ja täidetavaks tunnustamata, siis võiks järeldada, et eelpool EIK poolt nimetatud garantiid on isikule kättesaamatud ning riigi vastutus isiku õiguste realiseerimisel nimetatud osas piiratud.

⁸⁹ EKo 06.10.2009, C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones SL*, p 59

⁹⁰ Läti Vabariigi Konstitutsioonikohtu otsus. 2004-10-01. 17. 01. 2005

⁹¹ EIKo 18479/91, *Jakob Boss Soehne KG jt. vs. Saksamaa*

Riigikohus on ka tõstatanud küsimuse isiku õiguste tagatuse üle vahekohtu otsuse tunnustamismenetluses. Riigikohus on enda 3. detsembri 2014 a. lahendis ⁹² leidnud, et kuna vahekohtumenetlus riivab tõsiselt isiku põhiõigust kohtulikule kaitsele vastavat Eesti Vabariigi põhiseaduse § 15 lg 1, siis tuleb kohtul olla vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamisel tähelepanelik ja kontrollida, ega isiku põhiõigusi ei olnud vahekohtumenetluses rikutud. Seda muu hulgas põhjusel, et vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamine välistab vahekohtu otsuse tühistamise (TsMS § 752 lg 2) ja vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise peale ei saa edasi kaevata (TsMS § 756 lg 4).

Värske Riigikohtu lahendi⁹³ valguses võib öelda, et Riigikohtu poolt on astutud ka reaalne samm tagamaks isikute õiguste tõhus kaitse vahekohtumenetluses. Riigikohus nentis, et kuigi TMS § 2 lg 1 p 6 ja TsMS § 753 lg 1 teise lause järgi on alaliselt tegutseva vahekohtu lahend täidetav ilma selle tunnustamise ja täidetavaks tunnistamiseta, ei ole üheski seaduses kriteeriume, mis võimaldaksid tuvastada, kas vahekohus on TsMS § 753 lg 1 teise lause mõttes alaliselt tegutsev. Vahekohtu alalisuse kriteeriumide puudumise tõttu ei ole ka kohtutäituril võimalik otsustada selle üle, kas Eestis tehtud ja täitmiseks esitatud vahekohtu otsuse on teinud TsMS § 753 lg 1 teise lause mõttes Eestis alaliselt tegutsev vahekohus. Seetõttu ei saa kohtutäitur selliseid vahekohtu otsuseid käsitada täitedokumendina ja neid täitmiseks võtta. Küll aga saab kohtutäitur TsMS § 753 lg 1 esimese lause järgi täita vahekohtu otsuseid, mida kohus on tunnustanud ja täidetavaks tunnistanud.

Nimetatud lahendi põhiline õiguslik tagajärg on see, et kuna hetkel puuduvad Eestis vahekohtutele sätestatud avalik-õiguslikud tingimused, millest nähtuks, kas tegu on ikka alalise vahekohtuga, siis Riigikohtu lahendist järelduvalt peavad kõik alaliste vahekohtuotsuste lahendid olema riiklike kohtute poolt tunnustatud ja täidetavaks tunnistatud.

Töö autor on hinnangul, et Riigikohtu käsitus alaliste vahekohtute teemal on igati õiguspärane, kuivõrd tänase TsMS-i regulatsiooni valguses puudub igasugune riiklik kontroll alaliste vahekohtute lahendite seaduspärasuse üle. Kuigi võiks väita, et nii nagu eelnevalt töös leitud, on vahekohtumenetluse poolel võimalus vahekohtu otsus vaidlustada tühistamiskaebuse esitamise näol. Samas ei pruugi nimetatud õiguskaitsevahend täita oma eesmärki just olukorras, kus isik vahekohtumenetluses ei ole aktiivselt osalenud või halvemal juhul ei ole olnud teadlik vahekohtumenetlusest. Seega on vaja isiku õiguste

⁹² RKTKm 3-2-2-1-14

⁹³ RKTKo 3-2-1-142-15

tõhusaks kaitseks tagada vahekohtulahendite õiguspärasus läbi alaliste vahekohtu otsuste tunnustamise kaudu riiklike kohtute poolt. Võiks öelda, et antud juhul vastava regulatsiooni puudumine tsiviilkohtumenetluse seadustikus riivab tõsiselt isiku põhiõigust kohtulikule kaitsele.

Riigikohtu lahendist järelduvalt ei saa kohtutäiturid täitmisele võtta enam alaliste vahekohtu otsuseid, mis ei ole läbinud tunnustamise ja täidevakas tunnustamise menetlust ning seeläbi on justkui isiku põhiõiguste kaitse tagatud. Samas leiab töö autor, et õiguse ühetaolise kohaldamise ja õiguskindluse põhimõttest tulenevalt on vajalik muuta TsMS-is alaliste vahekohtute otsuste riigi poolt täidetavaks tunnustamise vastav regulatsiooni nii, et seadusest lähtuvalt tunnustatakse vahekohtu otsust Eestis ja täitemenetlus vahekohtu otsuse põhjal toimuks üksnes juhul, kui kohus on otsust tunnustanud ja tunnistanud otsuse täidetavaks.

3. VAHEKOHTUMENETLUS JA PÕHISEADUS

3.1 Vahekohtumenetluse põhiseaduslik alus

On igati loogiline esitada vahekohtumenetluse põhiseaduslikkuse perspektiivi osas küsimus selle suhestusest riigi kohtusüsteemi.⁹⁴

PS § 146 lg 1 kohaselt mõistab õigust ainult kohus. PS § 148 kohaselt koosneb kohtuvõim 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest; 2) ringkonnakohtutest; 3) Riigikohtust.

Sellest järeldub, et formaalses ja materiaalses tähenduses õiguse mõistmise monopol kuulub kohtuvõimule.⁹⁵ Õigusemõistmise monopoolsuse printsiip avaldub selles, et õigust mõistma on volitatud üksnes sellised asutused ja organid, mida põhiseadus kvalifitseerib kohtutena.⁹⁶ Vahekohus, aga riikliku kohtuvõimu hulka ei kuulu, kuna moodustadeb erandi riikliku kohtusüsteemi monopolist.

Seega võiks PS § 146 lg 1 tõlgendada kõigepealt selliselt, et õigusemõistmise funktsiooni kandmine väljaspool põhiseaduse nõuetele vastavat kohtusüsteemi on üldse välistatud. Selline lähenemine välistaks aga kõik kohtusüsteemiväliselt vaidluste lahendamiseks moodustatud institutsioonid.⁹⁷ Eelkõige on võimalik põhjendada selliste organite vajadust vaidlus küsimuse spetsiifilisusega ja asja kiire lahendamise vajadusega.⁹⁸ Vähem oluline pole kas asjaolu, et nende süsteemide moodustamine väljapoole kohut teenib aga teiselt poolt just kohtusüsteemi tõhusa toimimise eesmärki.⁹⁹

⁹⁴ K. Klima. Constitutional Environment and the Phenomenon of Arbitration. Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A. J (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2011: The Relationship between Constitutional Values, Human Rights and Arbitration. Juris. 2011, lk 153.

⁹⁵ J. Jäätma. Kas õigusemõistmine on üksnes õiguse mõistmine? Juridica 2016/2, lk 81.

⁹⁶ H. Schneider. Kohus lahuvõimude süsteemis. Juridica. 1999/ 9, lk 420

⁹⁷ Õiguskantsleri Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluses. Kohtujuristi pädevus menetluskulude kindlaksmääramise määruse tegemisel. 2013, p 22. arvutivõrgus kättesaadav: <http://oiguskantsler.ee/et/seisukohad/seisukoht/arvamus-riigikohtule-kohtujuristi-padevus-menetluskulude-kindlaksmääramise> (15.03.2016)

⁹⁸ J. Jäätma, lk 82.

⁹⁹ Õiguskantsleri arvamus, lk 22.

Tuleb ka arvesse võtta, et ühiskond on pidevas muutumises ning seega vajab uudset lähenemist põhiseaduslike õiguste tõlgendamisele.¹⁰⁰ Ka Riigikohus on oma lahendis¹⁰¹ sedastanud, et PS § 146 mõte ei seisne mitte selles, et eranditult iga õigusliku vaidluse peab lahendama kohtus, vaid koostoimes PS §-ga 15 peab see tagama, et isikul oleks võimalik oma õiguste kaitseks kohtusse pöörduda.

Riigiõiguse õpetus ei nõua, et avaliku võimu funktsioonid peaksid olema konstantreeritud riiklike asutuste pädevusse. Tõhususe põhimõtte tõttu annab ta võimaluse asetada otsustusprotsessi teistele juriidilistele üksustele. Seega konstitutsiooniline süsteem võimaldab mitteriiklikele institutsioonidel täita teatud avaliku võimu ülesandeid.¹⁰² Efektiivsuse tagamiseks riigi tuumikfunktsioonide delegeerimist eraõiguslikele organisatsioonidele, tuleb vaadelda ka selle lubatavust.

Riigikohus on oma lahendis,¹⁰³ öelnud, et neid ülesandeid, mida on põhiseaduse mõtte kohaselt kohustatud täitma riigivõim ja mis seetõttu moodustavad riigivõimu tuumikfunktsiooni, ei saa riigivõim delegeerida eraõiguslikule juriidilisele isikule.

Seda võib nimetada § 3 lg 1 esimesest lausest tulenevaks riigi tuumikülesannete delegeerimise keeluks. See tähendab, et riigi tuumikülesannet peab põhiseaduse järgi enamasti täitma riik ise ning ainult erandjuhul võib selle delegeerida mõnele riigist alamal seisvale avalik-õiguslikule juriidilisele isikule.¹⁰⁴ Seega ei tohiks seadusandja delegeerida ega võimaldada delegeerida eraisikule ka kohtu funktsioone, mis kuuluvad riigi tuumikülesannete hulka. Õigusemõistmine kuulub riigivõimu tuumikülesannete hulka, mida riik tulenevalt § 3 lg-st 1 koosmõjus §-ga 146 ei tohi ära delegeerida.¹⁰⁵

Vahekohtu puhul aga ei saa rääkida võimu delegeerimisest avalikule õiguslikule juriidilisele eraisikule, kuivõrd vahekohtute näol on tegemist eraõiguslike juriidiliste isikutega ning kogu vahekohtumenetlus põhineb vabatahtlikkusel. Tuleb täheldada, et vahekohus asendab

¹⁰⁰ G.Letsas. The ECHR as a living instrument: its meaning and legitimacy. – Føllesdal, A. jt (toim). Constituting Europe. The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context. Cambridge University Press: 2013, lk 106

¹⁰¹ RKKKm 03.04.2006, 3-1-1-1-06, p 11

¹⁰² K. Klima. 2011, lk 153

¹⁰³ RKÜKo 3-1-1-86-07

¹⁰⁴ K. Merusk. PõhiSK § 3 p 2.1. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2012.arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-3> (30.03.2016)

¹⁰⁵ Samas, p 2.1.1

riiklikku kohut, üksnes siis kui pooled on väljendatud selleks vastastiku vaba tahet. Seega põhiseaduslik õigus anda vaidluste lahendamine vahekohtule tuleneb suuresti privaatautonoomia printsiibist,¹⁰⁶ mis on sätestatud PS § 19 lg 1.

Seega vahekohtu põhiseaduslikku lubatavust tuleks vaadata privaatautonoomia ja isikute vaba tahte austamise aspektist. Demokraatlike riikide põhiseaduslik võim, võttes arvesse rahvusvahelist lepinguõigust, ettevõtlusvabadust kui ka tõhususe põhimõtet, tunnustab vahekohtumenetlust ning asetab selle samale tasemele kohtumenetlusega.¹⁰⁷ Vahekohus on faktilise konkurentsi poolest riikliku õigusemõistmisega eraõigusliku õigusemõistmise hulgas erilisel positsioonil,¹⁰⁸ olles välja jäetud õigusemõistvast võimuharust ehk põhiseadusega kujundatud kohtute süsteemist.

3.2 Põhiseaduslikud menetluslikud õigused

3.2.1 Vahekohtumenetlusega riivatavad põhiseaduslikud menetluslikud õigused seoses kohtusse pöördumise õigusega

Klassikalise vahekohtumenetluse teooria kohaselt, mis on enam levinud *common law* riikides, on põhiseaduslikel õigustel vähene osatähtsus vahekohtumenetluses. Vahekohtumenetlus kujutab endast alternatiivi kohtumenetlusele ja sellist laadi kohtupidamist kus õigushüved ei ole garanteeritud, vaid pigem vähendatud. Veelgi enam, klassikaline teooria väidab, et pooled, kes sõlmivad vahekohtu kokkuleppe, formaalselt loobuvad riiklikust kohtusüsteemist. Selle seisukoha järgi eraõigusliku vahekohtu kokkuleppe sõlmimine kujutab endast tahtlikku õigushüvede minetamist, sealhulgas põhiseaduslikest õigustest. Teooria kohaselt välistab riigi tegevuse puudumine igasuguse diskussiooni põhiseaduslike õiguste üle.¹⁰⁹

Nimetatud klassikalise vahekohtumenetluse teooria kehtivus Eesti põhiseaduse pinnalt on küsitav. Kindlasti ei saa väita, et vahekohtumenetluse eraõiguslikust loomust tulenevalt puudub igasugune diskussioon põhiseaduslike õiguste üle, kuivõrd vahekohtu kokkuleppe

¹⁰⁶ Vt RKÜKo, 3-2-1-79-13, p 28

¹⁰⁷ K. Klima, lk 153

¹⁰⁸ Põhiseaduskomisjon lõpparuanne, lk 4

¹⁰⁹ E.Burnet. Arbitration and Constitutional rights. North Carolina Law Review, vol 7, 1992, lk 81-82.

sõlmimisega minetavad vahekohtukokkuleppe pooled kõik põhiseaduslikud menetluslikud garantiid. Vahekokkuleppe sõlmimisega pooled üksnes valivad alternatiivi, kus isikute õiguste kaitse peaks olema tagatud samaväärselt kohtumenetlusega.

Vahekohtumenetluses aga ei pruugi olla tagatud õigusemõistmise põhiseaduslikud menetluslikud garantiid, mis on tagatud kohtumenetluse puhul. Selles tulenevalt on vahekohtumenetluse üheks riiveks kohtusse pöördumise õiguse piirang. Nii nagu töö I peatükis sedastatud, kord kokkulepitud asja vahekohtule alluvuse üleandmise korral ei ole üldjuhul võimalik enam riikliku kohtu poole pöördumine. Ometi tagab põhiseaduse § 15 lg 1 isiku õigusega kohtusse pöörduda.

Vahekohtumenetlusega riivatav teine õigus on kaebeõiguse piirang. Üldiselt on vahekohtuotsused lõplikud ning siduvad ja omavad samasugust toimet nagu jõustunud kohtuotsus ning otsuse aluseks olevad asjaolud ei kuulu uuesti läbi vaatamisele. Ometi sätestab PS § 24 lg 5, et igal on õigus tema kohta tehtud kohtuotsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale.

Kindlasti on riivatud PS 15 lg 1 teine lauses sätestatu. Eelnimetatu näeb ette, et igal võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toiminguga põhiseaduse vastaseks tunnistamist. Eestis kehtivates seadustes aga ei tulene, et vahekohtumenetluses oleks isiku õigus eelnimetatud õigusele tagatud.

Menetluslike õiguste riivega seoses, võiks küsimuse alla tulla ka PS § 13 lg 1 lause 1 ja § 14 riive. PS § 13 lg 1 lause 1 sätestab igal õiguse riigi ja seaduse kaitsele, olles seega üldine kaitseõigus. PS § 14 näeb ette, et õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus. Eelnimetatud sätteid tuleb aga vaadelda koos, kuna sisuliselt reguleerivad nad sama asja- õigust tõhusale korraldusele ja menetlusele oma põhiõiguste kaitseks. Esimene asetab rõhu igal õigustatusele saada selle laadset kaitset seaduse kaudu, teine toob eile avaliku võimu kohustuse seda anda ¹¹⁰

Üldine põhiõigus korraldusele ja menetlusele on omakord seotud aga § 15 lg-ga 1, millega koosmõjus see moodustab tervikliku menetluspõhiõiguse – üldise põhiõiguse tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele. Seetõttu jääb kohtuvõimu puudutavas osas mõju üldise põhiõiguse korraldusele ja menetlusele siiski tagasihoidlikuks ning taandub § 15 lg 1, § 14, § 13 koosmõjust tuleneva üldise põhiõiguse tõhusale õiguskaitsele ja ausale

¹¹⁰ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Juura. 2004, lk 293.

õigusemõistmisele ees.¹¹¹ Ka Riigikohus¹¹² on PS § 13 osas näinud eelnimetatud paragrahvide koosmõju ning öelnud, et põhiseaduse §-des 13–15 ette nähtud õigus kohtulikule kaitsesele hõlmab nii isiku õigust esitada õiguste ja vabaduste rikkumise korral kaebus kohtule kui ka riigi kohustust luua põhiõiguste kaitseks kohane kohtumenetlus, mis on õiglane ja tagab isiku õiguste tõhusa kaitse.

3.2.1.1 Põhiseaduse § 15 lg 1 lause 1 kui kohtusse pöördumise põhiõigus

PS § 15 lg 1 kohaselt on igal isikul õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Õigus pöörduda kohtusse on igal isikul subjektiivne protseduuriline õigus, mis on keskse tähendusega muude põhiõiguste ja vabaduste teostamise suhtes.¹¹³ Riik, kui õigusemõistmise monopoli omaja peab tulenevalt riikluse eesmärkidest ja põhimõtetest tegema juurdepääsu kohtule maksimaalselt avatuks, et tagada õiglus ja võrdne kohtlemine.¹¹⁴

Erialakirjanduses on leitud, et õigus õiglasele kohtumenetlusele, sealhulgas õigus kohtusse pöörduda, õigus õiglasele kohtulikule arutamisele ja tõhusale õiguakaitsele, on üks olulisemaid õigusi, selleks, et tagada tegelikkuses ning päriselt põhiõiguste ja vabaduste austamine.¹¹⁵

Paragrahvi 15 lg 1 esimene lause sätestab subjektiivse menetlusõigusliku tagatise, mille eesmärk on muuta põhiõiguste materiaalsooõiguslik sisu tegelikkuseks. Selle lause põhiseaduslik sõnum kõlab: iga subjektiivset õigust peab olema võimalik realiseerida kohtus tõhusas ja ausas menetluses mõistliku aja jooksul.¹¹⁶

Ka riigikohus on kinnitanud eelkirjeldatud põhiseaduslikku õigust. Oma 22.märtsi 2011.a lahendis märkis Riigikohus, et PS §-dest 14 ja 15 tulenevad põhiõigused sisaldavad endas

¹¹¹ M.Ernits. PõhiSK § 14 p 3.1-Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2012. arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-15/>

¹¹² RKPJKm 3-4-1-1-08, p 5

¹¹³ R. Maruste, lk 299

¹¹⁴ Samas, lk 300

¹¹⁵ J. Laffranque. Kas ja kuidas vaidlustada vaesust, demokraatapuudust ja õiguskaitse nappust? Juridica I/2013, lk 37

¹¹⁶ M. Ernits. PS komm. § 15 p 1.2

isiku subjektiivset õigust nõuda ja riigi objektiivset kohustust tagada menetluse tõhusus. Tegemist on menetluslike põhiõigustega, mille eesmärk on avada tee isiku materiaalsete põhiõiguste teostamiseks ja tagada põhiõiguste tõhus kaitse.¹¹⁷

Kirjanduses on seatud kahtluse alla § 15 lg 1 üldklausli iseloom väitega, et see ei katvat kõiki õiglase kohtumõistmise elemente, nagu kohtu erapooletus ja sõltumatus ning kohane protsess. Kuigi PS § 15 lg 1 esimese lause sõnastus küll kitsam kui nt EIÕK art 6, siis kaitseala määratlemisel tuleb eelistada avaramat käsitlust,¹¹⁸ kuna EIÕK artiklis 6 lõikes 1 kajastatu kuulub Eesti põhiseaduskorda PS § 152 kaudu.¹¹⁹

Nii nagu eelnevalt sedastatud, kord kokkulepitud asja vahekohtule alluvuse korral ei ole üldjuhul võimalik enam riikliku kohtu poole pöördumine. Valitsev arvamus ei suuda kuigivõrd ületada formaalset vastuolu kohtusse pöördumise õigust välistava konkreetse vahekohtukokkuleppe klausli ja vastavat õigust tagava põhiseaduse sätte vahel,¹²⁰ kuivõrd õigus õigusemõistmisele on demokraatliku õigusriigi (PS § 10) üks olulisemaid põhimõtteid.¹²¹

Riigikohus on oma lahendis sedastanud,¹²² et vahekohtumenetlus riivab tõsiselt isiku põhiõigust kohtulikule kaitsele (Eesti Vabariigi põhiseaduse § 15 lg 1 esimene lause).

Paragrahvi 15 lg 1 esimene lause ei nimeta põhiõiguse riivamise tingimusi. Riive õigustamise peamiseks väärtusteks on kohtud nimetanud põhiseaduslikke väärtusi ning põhiseadusliku järgu õigusväärtus nagu nt kohtusüsteemi efektiivne toimimine ja menetlusökoonoomia.¹²³

Tuleb ka täheldada, et kohtusse pöördumine ei ole igal juhul tagatud. Riigikohus oma lahendis¹²⁴ leidnud, et PS §-s 15 ettenähtud isiku kaebeõigus ei ole absoluutne ning seadusandjal on õigus määratleda põhiseadusega sätestatud raamides selle piirid, arvestades sealhulgas teiste põhiseaduslike väärtustega.

¹¹⁷ RKÜKo 3-3-1-85-09, p 75

¹¹⁸ M. Ernits, PS komm, § 15, p 1.3

¹¹⁹ R. Maruste, lk 299

¹²⁰ Eesti Vabariigi Põhiseaduskomisjoni lõpparuanne, lk 4

¹²¹ R. Maruste, lk 298

¹²² RKTKm 3-2-2-1-14, p 13

¹²³ RKÜKo 3-2-1-67-11, punkt 25

¹²⁴ RKPJKm 3-4-1-4-06, p 12

2007 aasta 6. septembri lahendis¹²⁵ leidis Riigikohus, et põhiõiguse tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele mõningane kitsendamine on vajalik eelkõige õiguskindluse ja kohtusüsteemi ülekoormamise vältimiseks.

Kohus on PS § 15 lõikes 1 ette nähtud isiku subjektiivse põhiõiguse kasutuse riivet vahekohtumenetluse kontekstis põhjendanud läbi põhiõigusest loobumise.

Kohus on oma lahendis¹²⁶ leidnud, et kuna eraõigussuhte pooltel on laiaulatuslik õigus õigussuhet käsutada ning seda ka suhtest tulenevate vaidluste lahendamiseks, siis eeldusel, et vahekohtukokkulepe on kehtiv ja vahekohus on pädev asja lahendama, on pooled eraõigussuhtes lubataval viisil loobunud vaidluse lahendamisest kohtus ning selle kaudu vähemalt osaliselt ka nendest põhiõiguste kaitse viisidest, mida saab teostada ainult kohtus.

Kuna kohtusse pöördumise õigusest loobumine tugineb isikute vaba tahte teostamisele ning kohus on leidnud, et põhiseaduslikke riivete õigustamise peamiseks väärtuseks saavad olla teised põhiseaduslikud õigused,¹²⁷ siis vahekohtumenetluse kontekstis võib menetlusliku õiguse kasutamise piirangut õigustada ka läbi PS §-s 19 sätestatud vabaduspõhiõiguse.

PS § 19 lg 1 sätestab, et igalühel on õigus vabale eneseteostusele. PS § 19 lg 1 esemelisse kaitsealasse kuulub kõigepealt õiguslik vabadus. Õiguslik vabadus seisneb loas teha ja tegemata jätta seda, mida isik soovib. Kaitstud on isiku otsustamisvabadus sellest sõltumata, milline kaal on valitud tegevusel eneseteostuse jaoks või milline on moraalne hinnang valitud tegevusalternatiivile. Üldise vabaduspõhiõiguse kaitsealas on ka lepinguvabadus. Lepinguvabadus tähendab valikuvabadust sõlmida või mitte sõlmida mis tahes sisuga leping,¹²⁸ sealhulgas vahekohtu kokkuleppe, millega välistatakse kohtusse pöördumise õigus.

Seega peamiseks väärtuseks § 15 lg 1 riive õigustamisel on Riigikohus nimetanud põhiseaduslikke väärtusi ning põhiseadusliku järgu õigusväärtus, mis tuleneb vajadusest säilitada kohtusüsteemi efektiivne toimimine ehk menetlusökoonoomia tagamise vajadus. Vahekohtumenetlusega seondult on Riigikohus põhjendanud PS § 15 lg 1 riive

¹²⁵ RKHKm 3-3-1-40-07, p 11

¹²⁶ RKPJKm 3-4-1-1-08

¹²⁷ RKÜKo 3-1-2-2-11, p 65

¹²⁸ M.Ernits. PS komm § 19, p 3.3.1

õigustamist läbi vabatahlikku kohtutee loobumise argumendi, viidates eraõigussuhte poolte laiaulatuslikule õigusele oma õigussuhet käsutada.

Samal ajal tuleb mõista, et õigus pöörduda kohtusse on kohtuliku õigusemõistmise osa, kuid põhiseaduslikku õigust pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse ei tohiks pidada võrdseks kohustusega eranditult arutada igat asja kohtus.¹²⁹

3.2.1.2 Põhiseaduse § 15 lg 1 lause 2 kui põhiseaduslikkuse kontrolli põhiõigus

Teine põhiseaduslik menetluslik õigus, mida vahekohtumenetluse kontekstis riivatakse on PS § 15 lg 1 lause 2, mis annab igaühele õiguse nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseaduse vastaseks tunnistamist.

Vahekohtutel puudub seadusest tulenev õigus algatada põhiseaduslikkuse järelevalve menetlust ning isiku võimalus pöörduda individuaalkaebusega põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse algatamiseks on piiratud.

PS § 15 lõike 1 lause 2 sätestab õiguse nõuda asjasse puutuva õigusakti ja toimingu põhiseadusvastaseks tunnistamist, mida võib nimetada väikeseks põhiseaduslikuks kaebuseks. Väikese põhiseadusliku kaebusega on tegu sellepärast, et § 15 lg 1 teine lause annab igaühele subjektiivse õiguse nõuda konkreetse normikontrolli algatamist Riigikohtus. Oluline on lisada, et kohaldatava seaduse või muu õigustloova akti põhiseaduspärasuse kontrollimise kohustus ei ole ainult subjektiivne õigus, vaid ka § 3 lg 1 esimesest lausest, §-st 14, § 15 lg-st 2, §-st 146 ja §-st 152 tulenev kohtuvõimu objektiivne kohustus,¹³⁰ st. kohus peab seda tegema ka omal algatusel, mitte ainult siis, kui menetlusosalistest seda taotleb.

Põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seadus¹³¹ (edaspidi ka PSJKS) ei näe ette nn suurt individuaalkaebust, st põhiõiguste kandja poolt põhiõiguse rikkumise võimaluse korral põhiseaduslikkuse järelevalve kohtule esitatavat kaebust seaduse või määruse põhiseadusvastaseks tunnistamiseks.

¹²⁹ B.Banaszak, L. Žukovski, lk 29

¹³⁰ M.Ernits. PS komm, § 15, p 4

¹³¹ RT I 2002, 29, 174

Siiski tuleb tõlgendada § 15 lg-st 1 koosmõjus §-ga 14 tulenevat üldist põhiõigust tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele ka selliselt, et selline kaebus on Eesti õiguskorras olemas. Riigikohus ei saa jätta suurt individuaalkaebust õigustloova akti peale menetlemata juhul, kui taotluse esitajal puudub muu tõhus viis talle §-ga 15 tagatud kohtuliku kaitse õiguse tagamiseks.¹³²

Paragrahvi 15 lg 1 teise lause kaitseala on riivatud, kui kohus ei kontrolli õigusakti või toimingut põhiseaduspärasust või ei tunnista õigusakti või toimingut põhiseadusvastaseks. Probleemne on see, et selle riive korral puudub isikul tegelik võimalus oma õigusi kaitsta.¹³³

Eelnimetatud õiguse riive võiks olla põhjendatud olukorras, kus tegu on vahekohtumenetluse kokkuleppega, mil isikvabatahtlikult on loobunud PS § 15 lg 1 teise lause kaitsealast. Kuigi PS § 15 lg 1 teine lause on ilma seadusereservatsioonita põhiõigus, on ilma seadusereservatsioonita põhiõigusi võimalik riivata, kui riive eesmärk on mõne muu põhiõiguse või muu põhiseaduslikku järku õigusväärtuse tagamine.¹³⁴

Põhiseaduslikku järku õigusväärtused on põhiseadusest tõlgendamise teel tuletatavad. Senises praktikas on Riigikohus põhjendatult omistanud põhiseadusliku järgu sellistele õigusväärtustele nagu menetlusökoonomia ja kohtusüsteemi efektiivsus.¹³⁵

Kas vahekohtumenetluses peaks siiski olema tagatud võimalus alгатada põhiseaduslikkuse järelevalve menetlust või peaks isikule olema tagatud individuaalkaebuse esitamise õigus? Nimetatud lahendit käsitleb ja analüüsib järgnevas töö autor punktis.

3.2.1.3 Põhiseaduslikkuse järelevalve: individuaalkaebuse esitamise võimalus vahekohtumenetluses

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on oma 5.veebrari 2008. a lahendis¹³⁶ käsitlenud võimalust vahekohtumenetluse poolel esitada individuaalkaebus põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumile. Nimetatud kaasuses märkis kohus, et kuigi PSJKS alusel on individuaalkaebus piiratud, siis tuginedes PS §-dele 13, 14 ja 15 ning

¹³² M.Ernits. PS komm, § 15, p 3.

¹³³ M. Ernits. PS komm, § 15, p 4.3

¹³⁴ Samas, p 4.4

¹³⁵ Vt RKÜKo 3-3-1-22-11, p 29; RKÜKo 3-1-1-18-12, p 42

¹³⁶ RKPJKm 3-4-1-1-08

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kohaldamispraktikale, on Riigikohtu üldkogu oma lahendis leidnud, et Riigikohus saab jätta isiku kaebuse menetlemata üksnes siis, kui isikul on muul tõhusal viisil võimalik kasutada talle PS §-ga 15 tagatud õigust kohtulikule kaitsele.

Antud juhul leidis kohus, et kui poolte vaheline vaidlus oleks kohtumenetluses, saaks taotleja tõstatada vaidlustatud aktide põhiseaduspärasuse küsimuse selle menetluse raames ning kohus saaks jätta aktid põhiseadusevastasuse tõttu kohaldamata ning käivitada sellega põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse Riigikohtule. Kuna käesoleval juhul oli tegemist vahekohtus toimuva menetlusega, siis märkis kohus, et vahekohtule TsMS ega muude õigusaktide kohaselt antud õigust jätta kohaldamata asjassepuutuv õigustloov akt ja tunnistada see põhiseadusega vastuolus olevaks. Selline erisus on kohtu hinnangul põhjendatav vabatahtliku loobumisega igäüheõigusest pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse (PS § 15 lg 1 esimene lause).

Kohtu põhiline järelm antud asja oli, et vahekohtukokkuleppe sõlmimisel peavad pooled paratamatult arvestama, et sellega välistatakse vähemalt olulises osas ka kohaldatavate normide põhiseadusevastasuse kontroll kohtus. Pooled on eraõigussuhtes lubataval viisil loobunud vaidluse lahendamisest kohtus ning selle kaudu vähemalt osaliselt ka nendest põhiõiguste kaitse viisidest, mida saab teostada ainult kohtus.

Eelnevast Riigikohtu põhjendustest nähtub, et kohtu järeldused põhiseadusvastasuse kontrolli osas põhinevad suuresti lepingõiguslikul teoorial, mis omakorda põhineb isikute vaba tahte teostamisel. Riigikohtu otsusest järeldub, et vahekokkuleppe sõlmimine tähendab automaatselt loobumist olulises osas menetluslikest garantiidest, mille näeb ette põhiseadus.

Nii nagu eelpool töös märgitud¹³⁷, on PS § 15 lg 1 teine lause ilma seadusereservatsioonita põhiõigus. Kuigi ilma seadusereservatsioonita põhiõigusi on ka võimalik riivata, siis riive eesmärk peab olema mõne muu põhiõiguse või muu põhiseaduslikku järku õigusväärtuse tagamine. Vahekohtumenetluse kontekstis tuleks põhiõiguse tagamise osas kõne alla PS § 19 lg 1- õigus vabale eneseteostusele, mille kaitsealas on üldine vabaduspõhiõigus. Üldise vabaduspõhiõiguse kaitsealas on ka lepinguvabadus. Seega võiks järeldada, et PS § 15 lõike 1 teise lause riive ehk seaduse reservatsioonita õiguse piiramine on õigustatud tulenevalt

¹³⁷ Vt täpsemalt lk 38

vajadusest tagada isikute õigus vabale enseteostusele, mis väljendub isiku õiguses lepingu alusel loobuda PS ettenähtud menetluslikest põhiõiguste kaitse viisidest, mida saab teostada ainult kohtus.

Võiks ka väita, et vahekohtu puuduv võimalus jätta kohaldamata asjassepuutuv õigustloov akt ja tunnistada see põhiseadusega vastuolus olevaks, tuleneb asjaolust, et vahekohus oma olemuselt on eraõiguslikü ksus ning seeläbi ei kuulu põhiseadusega tagatud kohtusüsteemi ning tulenevalt eeltoodust ei ole vahekohus allutatud põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse algatamisele.

Riigikohus on oma lahendis¹³⁸ leidnud, et konkreetne normikontroll saab alguse konkreetsest kohtuasjast – üldjuhul isiku õiguste ja vabaduste kaitseks toimuvast haldus-, tsiviil- ja kriminaal- või väärteoasjast – ning selle kohtuasja menetlemisel peab olema tekkinud kahtlus asjassepuutuva ehk kohaldamisele kuuluva õigusakti põhiseaduspärasuses. Kohtu nimetatud põhjenduste kohaselt võiks järeldada, et tegemist peab olema põhiseaduses ettenähtud riiklikus kohtumenetlus menetletava kohtuasjaga, mille alla aga ei kuulu vahekohtus toimuv menetlus.

Töö autor on nõus Riigikohtu seisukohaga antud asjas, et Eestis kehtivate seaduste alusel, ei saa vahekohus algatada mingi õigusnormi põhiseadusevastaseks tunnistamist. Siinkohal oleks õige tuua näide radikaalselt teistsugusest arvamusest.

Itaalia Konstitutsiooni Kohtu 2001.a. märgilise tähendusega otsuse kohaselt peab vahekohtunikele olema tagatud juurdepääs konstitutsioonikohtusse, mis tunnistaks kehtetuks asja lahendamisel tähtsust omava seadusesätte, mis vahekohtuniku hinnangul on põhiseadusvastane. Ühtlasi annaks see õiguse vahekohtunikule peatada vahekohtumenetlus kuni konstitutsioonikohtu otsuseni. Kohtu hinnangul on sellise õiguse andmine õigustatud, kuna vahekohtumenetlus allub samasugustele põhimõtetele nii nagu riiklik kohus, milleks on otsustusprotsessi sõltumatus ning õigus õiglasele kohtumenetlusele. Sellise õiguse andmine vahekohtunikele tuleneb ka asjaolust, et vahekohtunikel on kohustus tõlgendada õigust kooskõlas põhiseadusega ning vastavuses fundamentaalsete materiaalõiguslike

¹³⁸ RKPJKm 3-4-1-4-08 p 13

printsiipidega. Seega ei ole kohtu hinnagul vahet üheltpoolt kohtunikel ja teiselt poolt vahekohtunikel.¹³⁹

Autor toetab siiski ka erialakirjanduses leiduvat seisukoha, mille kohaselt, ei tohiks eesmärgiks olla vahekohtunike toetamine selliselt, mis võimaldaks neil saada võimuorganiks kes rakendavad avalikku võimu.¹⁴⁰

Nii nagu eelnevalt leitud, ei saa vahekohus algatada põhiseaduslikkuse järelevalve kontrolli. Samas ei tähenda see automaatselt seda, et vahekohtunik peaks rakendama põhiseadusevastast normi. Töö autor on nõus Riigikohtu seisukohaga eeleviidatud kaasuses, et VÕS § 6 lg 2 alusel, mis sätestab, et võlasuhtele ei kohaldata seadusest, tavast või tehingust tulenevat, kui see oleks hea usu põhimõttest lähtuvalt vastuvõtmatu, on vahekohtunikul õigus kõnealune norm jätta kohaldamata.

Riigikohtu hinnagul ei ole välistatud ka see, et isik saab esitada oma väiteid vaidlusaluste aktide põhiseadusega vastuolus olemise kohta vahekohtu otsuse tühistamise avalduses, mille vaatab TsMS § 755 lg 4 kohaselt esimese astme kohtuna läbi ringkonnakohus. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 751 lg 2 p 2 kohaselt tühistab kohus vahekohtu otsuse poole avalduse alusel või omal algatusel muu hulgas juhul, kui kohus teeb kindlaks, et vahekohtu otsus on vastuolus Eesti avaliku korra või heade kommetega. Kohtu hinnangul tagab eelnevalt kirjeldatud menetluskord taotluse esitajale piisavalt tõhusad võimalused põhiõiguste väidetava rikkumise kohtulikuks kontrollimiseks ning ekslik on taotluse esitaja seisukoht, et tal ei ole teisi võimalusi oma põhiõiguste kaitseks kui pöörduda põhiseaduslikkuse järelevalve korras Riigikohtusse.

Siiski tuleb siinkohal märkida, et ühelt poolt isikute, kes on loobunud vahekohtukokkuleppega õigusest allutada oma vaidluse lahendamine riiklikule kohtule ja teiselt poolt isikute, kes valivad riikliku kohtutee, vahel toimub ebavõrdne kohtlemine. Kuigi eelnevast võiks järeldada, et ka vahekokkuleppe sõlminud isikul on võimalus realiseerida põhiseaduslikke menetlusgarantiisid läbi vahekohtuotsuse tühistamisavalduse esitamise, siis menetluslik olukord pooltele jaoks on vägagi erinev.

¹³⁹ A.J. Belohlavek. 2011, lk 51.

¹⁴⁰ Samas, lk 52

Isiku jaoks kes on valinud avalikõigusliku kohtutee, jätab kohus kohaldamata põhiseadusvastase normi ning käivitab sellega ühes põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse. Isikul tekib seeläbi õiguskindlus, et võimalikku põhiseadusvastast normi ei kohaldata ning sellest ei kaasne isikule ka õiguslikke tagajärgi. Kuivõrd tühistamisavalduse esitamine ja võimalus esitada oma väited vaidlusaluste aktide põhiseadusega vastuolus olemise kohta, ei peata vahekohtuotsuse täitmist, millega isikule võivad kaasneda negatiivsed tagajärjed.

Ringkonnakohus tühistamisavalduse menetlemisel ei saa käivitada põhiseaduslikkuse järelevalve menetlust, vaid üksnes teeb kindlaks, kas tuginedes poole poolt esitatud väidetele saab järeldada, et vahekohtu otsus on vastuolus Eesti avaliku korra või heade kommetega. Eralakirjanduses on tõdetud, et avaliku korra kaalutlusel vahekohtu otsuse tühistamise võimalust tuleb tõlgendada kitsendavalt ning kohaldada üksnes erandlikel asjaoludel. Mis tähendab, et avaliku korra rikkumise kaalutlusel vahekohtu otsuse tühistamist võib õigustada vajadusest säilitada sotsiaalseid, õiguslikke ja riiklikke põhimõtteid, nagu näiteks õigus õiglasele menetlusele, poolte võrdne kohtlemine jne.¹⁴¹

See kas eelnevalt kirjeldatud menetluskord tagab taotluse esitajale piisavalt tõhusad võimalused põhiõiguste väidetava rikkumise kohtulikuks kontrollimiseks, on siiski küsitav. Seda enam kui töö autor leidis tsiviilkohtumenetluse tühistamisemenetluse regultasiooni hinnates, et antud menetluslik olukord ei pruugi olla piisavalt tõhus ja proportsionaalne meede nõrgema poole õiguste kaitseks.

Siinkohal oleks ehk õige refereerida R.Marustet, kelle hinnangul põhiseaduslikkuse kohtuliku järelevalve kasuks räägib vajadus erapooletu ja spetsialiseerunud-professionaalse järele. On üldistes huvides, kui lõpliku seletuse ja otsuse annab üks selleks ettevalmistunud süsteem ja institutsioon-kohus, kes on sõltumatu ning valdab ja kasutab vastavat metoodikat ja protseduuri.¹⁴²

¹⁴¹ Kasemová, M. Magál, M. Current Case Law of the Slovak National Courts regarding to Arbitration. Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A.J (Editor). Černý, F (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2014: Independence and Impartiality of Arbitrators. Juris. 2014, lk 342.

¹⁴² R.Maruste, lk 148.

Seoses põhiseaduslikkuse järelevalve kontrolli puudumisega vahekohtumenetluses, peab märkima, et PS § 14 kohustab riigivõimu põhiõigusi tagama, mis laiemas tähenduses nõuab aktiivset tegevust. Selles tähenduses peab riigivõim looma isikule tõhusa menetluse. Õigused menetlusele ja korraldusele väljendavad ideed, et õige menetlus aitab kaasa õige ja õiglase tulemuse saavutamisele.¹⁴³

Seega on igal isikul õigus tõhusale menetlusele oma põhiõiguste kaitseks. Siinkohal peaks riigivõim kaaluma, kas oleks vajadust luua eraldi menetlus, mis tagaks vahekohtumenetluse poolte õigusi samamoodi nagu riiklikku kohtute jurisdiktsiooni all vaildusi lahendavate poolte õigusi. Hetkel, kus Eestis kehtivad seadused ei võimalda vahekohtul algatada põhiseaduslikkuse järelevalve kontrolli ning isikul puudub õigus esitada individuaalkaebus põhiseaduslikkuse järelevalve kohtule, on töö autori hinnangul tegemist PS § 15 lg 1 lause 2 kaitseala riivega, mida ei saa pidada õigusatuks menetlusökoonoomia ega kohtute töö efektiivsuse tagamise vaatenurgast.

Ka Riigikohus on ka leidnud, et riigil on PS § 14 järgi kohustus luua põhiõiguste kaitseks kohased menetlused. Muuhulgas tähendab see, et riik peab kehtestama menetluse, mis tagaks isiku õiguste tõhusa kaitse.¹⁴⁴

Viitama peab ka, et kohustust sätestada kohane kohtumenetlus tuleneb seoses EIÕK õiguste tagamisega. Riigikohus on ka nimetatule viidanud ning sedastanud, et Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon on Eesti õiguskorra lahutamatu osa, ning selles sisalduvate õiguste ja vabaduste tagamine on Põhiseaduse § 14 kohaselt ka kohtuvõimu kohustus.¹⁴⁵

¹⁴³ M.Ernits. PS komm. § 14. p 2.2.1-3.

¹⁴⁴ RKPKo, 3-4-1-4-03, p 16.

¹⁴⁵ RKÜKo, 3-1-3-13-03, p 31.

3.2.1.4 PS § 24 lg 5 kui edasikaebe põhiõigus

Põhiseaduse § 24 lg 5 on igaühel õigus tema kohta tehtud kohtuotsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule.

Nii nagu eelnevalt sai sedastatud, on vahekohtuotsused lõplikud ning siduvad ja omavad samasugust toimet nagu jõustunud kohtuotsus ning otsuse aluseks olevad asjaolud ei kuulu uuesti läbi vaatamisele. Seega on vahekohtumenetluses piiratud võimalus edasikaebeks.

Põhiseaduse § 15 lg 1 esimeses lauses sätestatud kohtukaebeõigust ja PS § 24 lg 5 sätestatud edasikaebeõigust oleks õige käsitada kompleksse põhiõiguse – õigusliku konflikti kohtuliku lahendamise õiguse- allsüsteemidena.¹⁴⁶ Ka Riigikohus on sama leidnud ning öelnud, et PS § 24 lg-s 5 tagatud edasikaebepõhiõigus on osa üldisest põhiõigusest tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele.¹⁴⁷

Edasikaebeõiguse eesmärk on tagada kohtulahendite kontroll, selleks et vältida vigu ja eksimusi kohtuotsustes. Üldtunnustatud arusaama kohaselt saab nüüdisaegset demokraatlikku kohtusüsteemi üles ehitada vaid astmelisena, tagades selle kaudu kõrgema astme kohtu kontrolli madalama astme kohtu lahendite üle. Kohtukaebeinstantside ja -menetluste vajalikkus on tingitud eeskätt sellest, et kohtunik nii nagu iga teinegi inimene võib eksida. Õiguspoliitiline põhjendus kõlab selliselt, et kuna demokraatlikus ja kohtuvõimu sõltumatust väärtustavas riigis on just kohtu ja ainult kohtu funktsiooniks õigusvaidluste siduvalt lõplik lahendamine, siis peab ka eeskätt kohtusüsteem ise tagama kohtulahendi õigsuse kontrolli.¹⁴⁸

Grammatilise tõlgenduse abil kommenteeritavale normile lähenedes võib teha järelduse nagu laieneks edasikaebeõigus ainult kohtuotsustena vormistatud otsustustele. Põhiõiguste kaitse seisukohalt ei saa aga sellist lähenemist õigeaks pidada, kuna tähtis ei ole menetluse nimetus vaid selle sisu ja toime.¹⁴⁹ Ka Riigikohus on oma otsuses eelnimetatut kinnitanud. Vastavalt Riigikohtu käsitlusele¹⁵⁰ tuleb tõlgendada põhiõigusi sätestavaid norme

¹⁴⁶ E.Kergandberg. Põhiõiguste menetluslikust dimensioonist. Juridica. 2003/1, lk 12

¹⁴⁷ RKPJKo 3-4- 1-20-12, p 31

¹⁴⁸ E. Kergandberg. PõhiSK § 24, p 26

¹⁴⁹ R. Maruste, lk 413.

¹⁵⁰ RKPJKo 3-4-1-20-07

laiendavalt, mis tähendab, et kaitseala määratlemisel tuleb eelistada avaramat käsitlust, et tagada põhiõiguste lünkadeta kaitse.

Nii nagu kohtusse pöördumine õigus ei ole siiski absoluutne, ei ole ka kaebeõigus absoluutne. Kohtusse pöördumise õigus võib menetluse ökonoomia ja efektiivsuse huvides olla piiratud mitmesuguste seaduste alusel seatud piirangutega või olla seatud sõltuvusse mitmesugustest eeltingimustest. Kuid seatud piirangud ei tohi moonutada kaitstava õiguse olemust ega teha võimatuks kohtuse pöördumise üldse ja õiguste efektiivset kaitset.¹⁵¹ Kuivõrd PS § 24 lg 5 ettenähtud edasikaebeõiguse õigus on üldise kohtusse pöördumise õiguse allsüsteem, siis saab öelda, et eelpool viidatud kohtusse pöörumise piiramise tingimused on kohaldatavad ka PS § 24 lõikele 5.

EIK on kohtumasja *Ashingdane vs Ühendkuningriik*¹⁵² sedastanud, et piirangud ei tohi indiviidi (kohtule) juurepääsu piirata või kahandada sellisel viisil või määral, et kahjustuks õiguse olemus. Piirangud ei ole kooskõlas art 6 lõikega 1, juhul kui nad ei taotle legitiimset eesmärki ning kui piirangut ja vahendite ja taotleva eesmärgi vahel puudub mõistlik proportsionaalsus.

PS § 24 lg 5 näol on tegemist lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõigusega, st seda saab piirata seadusega igal põhjusel, mis ei ole põhiseadusega keelatud.¹⁵³ Seega edasikaebeõigus kohtuotsuste peale on siiseriikliku menetlussüsteemi küsimus, mis juhindub eelkõige menetluse efektiivsuse ja ökonoomsuse eesmärgist.

Seega nii nagu Riigikohus oma lahendis¹⁵⁴ on vahekohtumenetluse kontekstis PS § 15 lg 1 riivet õigustanud läbi vabatahtliku kohtutee loobumise argumendi, saab eelnimetatud kohaldada ka PS § 24 lg 5 sätestatud igaihe õiguse edasikaebe riive õigustamisel, kuivõrd viimane on esimese allõigus ning seega on omavahel vahetult seotud õigused.

Lisaks võiks öelda, et PS § 24 lg 5 ettenähtud õiguse kaitseala hõlmab üksnes põhiseadusega ettenähtud riiklikku kohtusüsteemi kuuluvate kohtute otsuste edasikaebeõiguse. Kuivõrd vahekohus ei kuulu põhiseaduslikku kohtusüsteemi, siis ei saa edasikaebeõiguse esemelise kaitsealaga ilmselt hõlmatuks lugeda ka vahekohtu otsuseid.

¹⁵¹ R. Maruste, lk 303

¹⁵² EIKo 8225/78, *Ashingdane vs Ühendkuningriik*

¹⁵³ RKÜKo 3-2-1-62-10

¹⁵⁴ RKPJKm 3-4-1-1-08

Nii nagu eelnevalt sedastatud, vahekohtumenetluse eripärast tulenevalt ei tohi kohtud ümberhinnata õigusvaidlust lähtuvalt materiaaloigusest ega muuta oma ostusega vahekohtuotsuse sisu. See fakt iseenesest juba iseenesest välistab igasuguse klassikalise edasikaebeõiguse.

Nii nagu vahekohtumenetluse tühistamisregulatsiooni juures märgitud, on vahekohtu otsuse erandlikud tühistamise alused sätestatud TsMS §-s 751. Nimetatud alused vahekohtu otsuse tühistamiseks täidavad too autori hinnangul osaliselt edasikaebeõiguse funktsiooni ning isikule on tagatud põhisaduslik kohtutee juurdepääsu õigus. Kuid nii nagu eelnevalt töös leitud, ei pruugi vahekohtu otsuse tühistamismenetluse olla menetluslikul piisavalt tõhusus vahekohtumenetluse nõrgema poole jaoks. Tuleb ka nentida, et võrreldes apellatsiooni alustega, on vahekohtumenetluse tühistamise alused piiratumad. Tulenevalt TsMS § 631 lg 1 on apellandil võimalik tugineda nii materiaaloiguse või menetlusõiguse normi ebaõigele kohaldamisele. Vahekohtuotsuste tühistamismenetluses piirdub vahekohtu otsuse kontroll üldjuhul vaid olulisemate menetluslike rikkumistega ning hindamisega kas vahekohtuotsus on kooskõlas Eesti avaliku korra ja heade kommetega, asja sisulist läbivaatamist materiaaloiguslikest alustest ei toimu.

Seega eelevalt tulenevalt on igati loogiline käsitleda tühistamismenetluse edasikaebe regulatsiooni ning analüüsida kas ja kuidas on isiku põhiseaduslik õigus edasikaebele nimetatud regulatsiooniga tagatud või riivatud.

3.2.1.5 Tühistamismenetluse edasikaebeõiguse regulatsioon põhiseaduslikus valguses

TsMS § 756 lg 4 kohaselt vahekohtu otsuse tühistamise määruse ja vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamisest keeldumise määruse peale võib esitada määrusekaebuse. Riigikohus leidis oma 31.märtsi 2014 a. lahendis¹⁵⁵, et TsMS § 756 lg 4 kohaselt võib esitada määruskaebuse üksnes vahekohtu otsuse tühistamise määruse ja vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamisest keeldumise määruse peale. Muu TsMS-i 14. osas (vahekohus) sätestatu kohaselt tehtud määruse peale ei saa edasi kaevata.

Kolleegium leidis, et see säte võimaldab kaevata edasi üksnes määruse peale, millega vahekohtu otsus tühistati, mitte aga määruse peale, millega jäeti vahekohtu otsuse

¹⁵⁵ RKTKm 3-2-1-27-14

tühistamise avaldus rahuldamata. Sellise edasikaebeõiguse piirangu eesmärk on tagada vahekohtumenetluse kiirus ja efektiivsus.

Nimetatud lahendiga muutis kohus Riigikohtu 30. oktoobril 2013.a tehtud määruses¹⁵⁶ väljendatud seisukohta kaebeõiguse olemasolu kohta, mille kohaselt vahekohtu otsuse tühistamise määruse peale võis esitada määruskaebuse.

Töö autor on hinnangul oleks isiku põhiõiguste kaitse tagamise vajadusest lähtuvalt võinud Riigikohtu käsitus jääda endiseks. Ühelt poolt on arusaadav, et Riigikohus järgis täpselt seaduses kirja pandut. Teisalt ei saa autor nõustuda kohtu hinnanguga justkui vahekohtumenetluse kiiruse vajadus õigustaks edasikaebeõiguse piiramise.

On arusaamatu miks vahekohtuotsuste tühistamise regulatsioon menetlusosaliste kaebeõiguse osas on erinev. Antud regulatsioon annab eelise nõ. tugevamale poole ehk eelduslikult võlausaldajale, kellel on õigus esitada määruskaebus vahekohtuotsuse tühistamise peale, samas kui nõrgemal poolel ei ole võimalust vaidlustada määrust millega jäeti vahekohtuotsuse tühistamise avaldus rahuldamata.

Autori hinnangul riivab eelnev poolte võrdse kohtlemise põhimõtet, mis on sätestatud PS § 12 lg. Riigikohus on oma lahendis¹⁵⁷ selgitanud, et PS § 12 lg 1 nõuab võrdsust seaduse kohaldamisel ning selle mõte seisneb nõudes rakendada kehtivaid seadusi kõigile isikutele erapooletult ja ühtemoodi. Ka TsMS § 732 lg 1 sätestab, et pooli tuleb vahekohtumenetluses kohelda võrdsetena ning TsMS § 7 näeb ette õigusemõistmise võrdõiguslikkuse alusel. TsMS § 7 lg 1 kohaselt on pooled ja muud isikud seaduse ja kohtu ees võrdsed.

Omakorda võib tõusetuda küsimus PS §-st 10 tuleneva õiguskindluse¹⁵⁸ ja PS §-st 13 lg 2 tuleneva õigusselguse põhimõtte osas.¹⁵⁹ Riigikohtu käsitluse kohaselt¹⁶⁰ loob õiguskindluse printsiip kõige üldisemalt kindluse kehtiva õigusliku olukorra suhtes. Õiguskindlus tähendab selgust kehtivate õigusnormide sisu osas (õigusselguse põhimõte).

Puht grammatiliselt tõlgendatuna on arusaadav, et kaebeõigus tagatakse vahekohtu otsuse tühistamise määrustele. Samas teadmata küll seadusandja tegelikku soovi, siis kas seaduse objektiivne mõte nimetatud sätte tõlgendamisel võiks siiski olla see, et vahekohtuotsuse

¹⁵⁶ RKTkm 3-2-1-113-13

¹⁵⁷ RKPJKm 3-4-1-2-02, p 16

¹⁵⁸ Vt RKPJKo 3-4-1-20-04, p 12

¹⁵⁹ Vt M. Ernits. PS komm, § 13, p 5.1

¹⁶⁰ RKPJKo 3-4-1-16-05, p 20

“tühistamise määruse” all on siiski mõeldud nii määruseid millega kohus jättis vahekohtuotsuse tühistamisavalduse rahuldamata, kui ka määruseid millega kohus vahekohtuotsuse tühistamisavalduse rahuldab. Autori hinnangul tuleks kaaluda nimetatud sätte tõlgendamist selles valguses, mille läbi oleks tagatud vahekohtumenetluse mõlema poole protsessuaalne kaitse.

Riigikohus on 12. aprilli 2011.a lahendi p-s 38¹⁶¹ leidnud, et: “PS § 24 lg 5 näol on tegemist lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõigusega, st seda saab piirata seadusega igal põhjusel, mis ei ole põhiseadusega keelatud.” Lahendi p-s 36 sedastas kohus, et: ”Põhiseaduse § 24 lg 5 eesmärgiks on tagada kohtulahendi kontroll, et vältida eksimusi ja vigu kohtulahendites.” Samas lahendis märkis kohus veel, et: ”Põhiseaduse § 24 lg 5 annab seadusandjale võimaluse seada edasikaebeõigusele seadusega sätestatud korras nii menetluslikke piiranguid kui ka materiaalseid piiranguid, välistades mingit liiki (eelkõige korralduslike) lahendite edasikaevatavuse põhiseadusega kooskõlas oleval põhjusel.”

Riigikohtu 3. juuli 2008. a määruse p-s 10¹⁶² ütles kohus, et: “ PS § 24 lõikest 5 ei tulene isikute õigust vaidlustada eranditult kõiki kohtulahendeid ja seadusandja on pädev kohtulahendi olemusest lähtuvalt ning mõistlikele põhjendustele tuginevalt edasikaebeõigust diferentseerima.

Seega võiks vahekohtuotsuse tühistamisavalduse rahuldamata jätmise määruse peale edasikaebe piirangut õigustada tuginedes jällegi menetlusökoonoomiale ning vajadusest tagada kohtusüsteemi efektiivne toimimine. Samas kui arvestada Riigikohtu poolt märgitud PS § 24 lg 5 eesmärke, milleks on tagada kohtulahendi kontroll, et vältida eksimusi ja vigu kohtulahendites ning võimalus seada edasikaebe piiranguid eelkõige korralduslike lahendite edasikaevatavusele, siis nimetatud eesmärkide valguses on kaheldav edasikaebe piirangu sätestamine.

Edasikaebeõiguse põhiseadusliku tagatuse problemaatikat käsitles Riigikohus enda 31. märtsi 2014 a. lahendis¹⁶³ üsna sirgjooneliselt. Nimetatud lahendis leidis kohus, et TsMS § 756 lg 4 ei ole põhiseadusega vastuolus, osas milles see ei luba esitada määruskaebust ringkonnakohtu määruse peale, millega jäetakse vahekohtu otsuse tühistamise avaldus rahuldamata.

¹⁶¹ Vt RKÜKo 3-2-1-62-10

¹⁶² RKPJKm 3-4-1-10-08

¹⁶³ RKTkm 3-2-1-27-14

Kohus viitas lahendis eelnevalt põhiseaduslikkuse järelvalve asjades tehtud määrustele¹⁶⁴ kus kohus oli leidnud, et vahekohtu kokkuleppega võivad pooled vabatahtlikult loobuda enda PS § 15 sätestatud õigusest pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Seega kuna PS § 24 lg-st 5 tulenev õigus kaevata enda kohta tehtud kohtu otsuse peale edasi kõrgemalseisvale kohtule on vahetult seotud kohtusse pöördumise õigusega, on kolleegiumi hinnangul lubatud ka see, et pooled piiravad vabatahtlikult vahekohtu kokkuleppega ka vahekohtu otsuse tühistamata jätmise määruse peale edasikaebe põhiõigust.

Kohus sedastas, et vahekohtumenetluse eesmärk on lahendada vaidlus kiirelt ja efektiivselt. Selle eesmärgi saavutamist takistaks võimalus vaielda kohtus pikalt vahekohtu otsuse kehtivuse üle. Lähtudes vahekohtumenetluse eesmärgist ning arvestades asjaolu, et pooled on vahekohtu kokkuleppega vabatahtlikult loobunud suures osas enda kohtusse pöördumise õigusest, ei tekkinud kolleegiumil kahtlust, et kaebeõiguse piirang võiks olla ebaproportsionaalne ning põhiseadusega vastuolus.

Kohtu eelpool viidatud hinnagu kohaselt loobuvad isikud vahekokkuleppe sõlmimisega mitte ainult kohtusse pöördumise õigusest vaid ühes sellega piiravad ka vahekohtu otsuse tühistamata jätmise määruse peale edasikaebeõigust.

Töö autori hinnangul isikud sõlmides vahekohtu kokkuleppe üksnes valivad alternatiivse võimaluse kohtuväliseks vaidluste lahendamiseks loobudes riiklikust kohtuteest, mitte ei avalda teadlikult soovi piirata muid põhiõigusi, mida saaks seostada kohtusse pöördumise õigusega. Küll aga oleks võimalik õiguspärane tõlgendus, mille kohaselt vahekohtu kokkuleppe sõlmimisega on toime pandud loobumine vahekohtuotsuse tühistamata jätmise määruse peale edasikaebe esitamise võimalusest, kuna vahekohtukokkuleppe sõlmimist tuleb tõlgendada ühtlasi lubatava loobumisena õigusest pöörduda kohtusse ning PS § 24 lg 5 on nimetatud õiguse allõigus.

Töö autori hinnangul tuleks siiski isikut kaitsta kaebeõiguse andmisega, kuivõrd menetluse tagajärg puudutab isiku õigusi sellisel määral, mida tuleks kohtu eksituste vältimiseks kaebeõigusega tagada. Seda enam kui vahekohtumenetluse puhul puudub klassikaline apellatsioonioigus ning isiku õiguste tagatus on niigi piiratud. Töö autori nõustub Riigikohtu väljendatud seisukohaga, et ka kohtusüsteemi efektiivsuse eesmärk ei saa kaaluda üles

¹⁶⁴ Vt RKPJKm 3-4-1-25-13, 3-4-1-1-08

põhiõigustesse (üldine põhiõigus tõhusale õiguskaitsele koostoimes edasikaebeõigusega) sekkumise intensiivsust¹⁶⁵

Seega võib autori hinnangul TsMS § 756 lg 4, mis ei võimalda esitada määruskaebust vahekohtu otsuse tühistamise määrusele ja vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamisest keeldumise määruse, olla vastuolus PS § 15 lg 1 esimeses lauses sätestatud üldise põhiõigusega tõhusale õiguskaitsele koostoimes PS § 24 lg-s 5 sätestatud edasikaebeõigusega.

3.3 Menetluslikest õigustest loobumine

3.3.1 Õigus loobuda põhiseadusega tagatud menetluslikest õigustest

Vahekohtumenetlusega seondult tuleb rääkida ka isiku õigusest loobuda põhiseaduslikest õigustest ja vabadustest, kuivõrd nii rahvusvaheline üldsus, EIK kui Riigikohus käsitleb menetluslike õiguste riivete lubatavust õigusest vabatahtlikult loobumise aspektist.

Inimõiguste dogmaatia lähtub inimõiguste võõrandamatusest. See on selgelt kehtiv objektiivses mõttes, kuid teatud juhtudel tuleb möönda subjektiivse loobumise võimalikkust. Enamasti tuleb aga loobumise alla mõista põhiõiguste ja vabaduste kasutamisest loobumist teatud konkreetses situatsioonis, juhtumil ja asjaoludel, mida tuleb igal üksikjuhtumil eraldi hinnata.¹⁶⁶ Igal juhul ei saa pidada õiguste kasutamisest loobumist inimõiguste võõrandamatuse põhimõtte rikkumiseks.¹⁶⁷

Loobumine ei välista siiski õiguse riivet. Et põhiõigused on subjektiivsed õigused, siis võib küsida, kas põhiõiguste kandja võib loobuda põhiõigusega garanteeritud kaitsest põhiõiguse riivete vastu. Loobumine põhiõiguse kaitsest on *expressis verbis* ette nähtud § 18 lg-s 2, § 24 lg-s 1, § 29 lg-s 2 ja §-s 42, kus PS tekstis on kasutatud väljendit „vaba tahe”. Seega on PS kohaselt vähemalt osa põhiõiguste puhul võimalik nende kaitsest loobuda ning seejuures ei saa vaba tahte klausleid käsitada ammendava kataloogina. Loobumine põhiõiguste kaitsest peab olema võimalik ka siis, kui PS seda sõnaselgelt ette ei näe, sest põhiõiguse kaitsest loobumine on üks põhiõiguse teostamise viise. Põhiõigused on eelkõige isikute

¹⁶⁵ RKPJKo 3-4-1-20-07, p 7

¹⁶⁶ R. Maruste, lk 251

¹⁶⁷ A. J. Belohlávek.2013, lk 15.

individuaalsed vabadusõigused riigi vastu ja vabadusest loobumine on vabadusõigusega kaitstud. Kui kaugele võib põhiõigustest loobumisel minna, tuleb otsustada proportsionaalsuse põhimõtte ja iseäranis kaalumise alusel. Kaalumisel tuleb arvesse võtta põhiõiguse individuaalset külge, st nõuet, et põhiõiguse kandja saaks võimalikult ulatuslikult teostada oma põhiõigust, nii nagu ta seda tahab.¹⁶⁸

Ühe või teise põhiõiguse ja vabaduse kasutamisest loobumine ei tähenda vähimalgi määral riigivõimude vabadust teostada riigivõimu põhiseaduse ja seadusega vastuolus. Samuti ei vabasta see kohtuid kohustusest kontrollida, kas põhiõigusi ja vabadusi piirati kooskõlas põhiseaduse ja seadusega, sest PS §-s 3 lõikes 1 antud üldine siduvuskorraldus teostada riigivõimu “ üksnes kooskõlas põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel” ning PS §-s 14 sisalduv eriline siduvuskorraldus „õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohtustus“ säilitavad oma siduvuse, sõltumata õiguste ja vabaduste subjektist.¹⁶⁹

3.3.2 Vahekohtukokkulepe kui loobumine põhiseaduslike menetluslike õiguste kaitsest

Kohtutee täieliku välistamise võimalus vahekohtu kokkuleppe sõlmimisega tuleneb tsiviilõiguse subjektide lepinguvabaduse põhimõttest eraõiguslikes suhetes ning vastab ka isikute vaba tahte austamise põhimõttele.

Näiteks leidis Riigikohus, et vahekohtukokkuleppe sõlmimisega on toime pandud loobumine põhiseaduslikkuse järelevalve taotluse esitamise võimalusest (PS § 15 lg 1 teine lause), mis on PS-ga kooskõlas, kuna vahekohtukokkuleppe sõlmimist tuleb tõlgendada ühtlasi lubatava loobumisena õigusest pöörduda kohtusse ning esimesena nimetatud tahteavaldus on viimase osa.¹⁷⁰

Lisaks on kohus järeldanud, et kuna PS § 24 lg-st 5 tulenev menetluslik õigus kaevata enda kohta tehtud kohtu otsuse peale edasi kõrgemalseisvale kohtule on vahetult seotud kohtusse pöördumise õigusega (PS § 15 lg 1) on kohtu hinnangul lubatud ka see, et pooled piiravad

¹⁶⁸ M.Ernits. PS komm, § 9 p 3.4

¹⁶⁹ R.Maruste, lk 252

¹⁷⁰ RKPJKm 3-4-1-1-08, p 6

vabatahtlikult vahekohtu kokkuleppega ka vahekohtu otsuse tühistamata jätmise määruse peale edasikaebe põhiõigust.¹⁷¹

Kuigi loobumine menetluslike põhiõiguste kaitsest on lubatav tuginedes poolte eraautonoomia põhimõttele ning vaba tahte väljendusele, tuleb arvesse võtta ka teiste Euroopa riikide kohtupraktikat,¹⁷² mille kohaselt kohtusse pöördumise loobumise kokkulepe peab olema seaduse kohaselt lubatud, ühetähenduslik ning põhinema isiku vabal tahtel.

Lisaks tuleb võtta arvesse, et PS § 15 lg 1 esimene lause, mis sätestab keskse normina üldise kohtusse pöördumise õiguse, sisaldab ühtlasi üldist põhiseaduslikku õigust tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele,¹⁷³ mis oma olemuselt peaksid töö autori hinnangul olema demokraatliku õigusriigi fundamentaalsed printsiibid, millest isikul ei tohiks olla õigus loobuda.

Tuleb ka arvestada, et isikute vaba tahte austamine ja selle kaitsmine ei saa olla absoluutne olukorras, kus tõusetub küsimus mõne muu isiku põhiõiguse, põhiseadusliku printsiibi või põhiseaduslikult tunnustatud avaliku huvi üle.¹⁷⁴ Seega tuleb isiku vaba tahte teostamist ehk õigust antud olukorras õigus loobuda põhiõiguste kaitsest ning allutada enda õiguvaidlus vahekohtu kokkuleppele, vaadata isiku muude kaalul olevate õigustega kooskõlas, hindamaks loobumise õiguspärasust isiku õiguste kaitse vaatenurgast.

Läti Konstitutsioonikohtu hinnangul võib isik läbi vabalt väljendatud tahte loobuda õigusest pöörduda kohtusse enda tsiviilõigutse kaitseks, kuid tuleb arvestada, et isiku õigus loobuda fundamentaalsetest põhiseadusega ettenähtud garantiidest laieneb ainult niivõrd, kui võrd see on kooskõlas demokraatliku õigusriigi õigussüsteemi printsiipidega.¹⁷⁵ Eelnimetatud valguses tuleks põhiseaduslikkus mõttes vaadelda vahekohtukokkulepet kui loobumist põhiseaduslike menetluslike õiguste kaitsest selliselt, et pooled loobuvad vahekohtu kokkuleppega üksnes osaliselt kohtusse pöördumise õigusest ning kohase protsessi põhimõttest, kuid nad ei loobu õigusest tõhusale õiguskaitsele.

¹⁷¹ RKTKm 3-2-1-27-14

¹⁷² A. J. Belohlávek. 2013, lk 92

¹⁷³ M. Ernits, PS komm, § 15, p 1

¹⁷⁴ A. J. Belohlávek. 2013. lk 96

¹⁷⁵ Läti Vabariigi Konstitutsioonikohtu otsus (2014), lk 19

Seega peab eristama õigust kohtulikule kaitsele õigusest tõhusale õiguskaitsele. Esimene võimaldab juurdepääsu kohtusse, teine on aga oma olemuselt palju laiahaardelisem.¹⁷⁶ Kui kohtutee garantiist saab loobuda eraõigusliku kokkuleppega lepingus kokkulepitud ulatuses, siis õigusest tõhusale õiguskaitsele loobuda ei saa. Loobumine riiklikust kohtulikust kaitsest ei tähenda mitte mingil juhul loobumist õigusest tõhusale õiguskaitsele.¹⁷⁷

3.3.3 Õigus loobuda EIÕK-iga tagatud protseduurilistest õigustest

Põhiseaduses sätestatud menetluslike õiguste kõrval omavad olulist rolli Euroopa inimõiguste konventsioonis ettenähtud protseduurilised õigused. 1950. aastal Roomas allkirjastatud konventsioon jõustus Eesti suhtes 16. aprillil 1996.a. EIÕK mõjutas meie õiguskorda juba enne selle ratifitseerimist 1996.a märtsis. Põhiseaduse väljatöötamise aegu uuriti tähelepanelikult inimõiguste konventsiooni ning mitme põhiõigusi ja vabadusi käsitleva paragrahvi sõnastused annavad märku konventsiooni mõjust.¹⁷⁸

EIÕK on Eestile õiguslikult siduv, otsekohaldatav ning kohtulikult realiseeritav on EIÕK ja selles sisalduvad õigused ja vabadused.¹⁷⁹ Rahvusvahelise lepinguna on EIÕK siseriiklikus õigusnormi hierarhias formaalselt küll PS-st madalamal. Samas on konventsiooniõiguste järgimine Eesti poolt endale võetud rahvusvaheline kohustus.¹⁸⁰ Praktikas on EIÕK aga standardiks koos põhiseadusega, mille alusel Riigikohus tuvastab võimalikke inimõiguste rikkumisi.¹⁸¹

Nii ongi Riigikohtu praktikas aktsepteeritud EIÕK otsekohaldamist ning EIK lahendite siduvuse põhimõtted.¹⁸² Riigikohus on rõhutanud, et Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste

¹⁷⁶ A.J. Belohlávek, B2C Arbitration. Consumer Protection in Arbitration. Juris. 2012. p 62

¹⁷⁷ A. J. Belohlávek. 2013, lk 18.

¹⁷⁸ Uno. Lõhmus. Inimõiguse ja nende kaitse Euroopas. Iuridicum. 2003, lk 7.

¹⁷⁹ R.Maruste, lk 236

¹⁸⁰ M.Ernits. PS komm.II ptk, p 1.3

¹⁸¹ J. Laffranque. Who has the Last Word on the Protection of Human Rights in Europe? – Juridica International 2012. XIX, p 130

¹⁸² Vt RKÜKo 3-1-3-13-03, p 31

kaitse konventsioon on Eesti õiguskorra lahutamatu osa, ning selles sisalduvate õiguste ja vabaduste tagamine on PS § 14 kohaselt ka kohtuvõimu kohustus.

Seega kuivõrd EIÕK on otsekohalduv ning meie õiguskorra lahutamatu osa, siis tuleb vaadelda ja käsitleda põhiseaduses sätestatud menetluslikke garantiisid ning EIÕK-is ettenähtud protseduurilisi õigusi kooskõlas. EIÕK õiguskäsitlus protseduuriliste menetluslike garantiide loobumise osas Euroopa Inimõiguste Kohtus on ulatuslikum kui meie kohtute praktika. Seega on EIÕK vastavad sätted ning nende EIK tõlgendus on abiks siseriikliku õiguse tõlgendamisel.

EIK on inimõigustest loobumise kehtivuse seaduslikkuse hindamiseks välja töötanud spetsiaalse standardi. Siiski kasutab kohus standardit vaid juhtumel, kui loobumine on teostatud avalik-õiguslikus suhtes – peamiselt kriminaal menetluses süüdistatava poolt. Eraõiguslikus suhtes teostatud inimõigustest loobumisele ei ole kohus standardit kohaldanud.¹⁸³ EIK kõnealune inimõigusest loobumise test on loodud kohtupraktikas ning põhineb pretsedendi õigusel.¹⁸⁴

Seega loobumise seaduslikkuse kriteeriumid, mis puudutavad menetlusõigusi, on tuletatavad EIK kohtupraktikast. Kriteeriumid on suures osas ära toodud ühes lahendis. Kohtuasjas *Scoppola vs. Itaalia*¹⁸⁵ märkis EIK, et EIÕK artiklis 6 toodud õiguste tekst ega mõte ei takista inimest vabal tahtel neist loobumast kas sõnaselgelt või vihjamisi. Sellise loobumise konventsiooni kontekstis tulenevalt kehtivaks lugemiseks peab see olema väljendatud ühemõtteliselt ja olema kaitstud loobumise olulisust arvestavate minimaalsete kaitsemeetmetega. Lisaks ei tohi loobumine olla vastuolus mis tahes olulise avaliku huviga

Loobumise ühemõttelisuse kriteerium tähendab seda, et inimene peab teadma, millistest õigustest ta täpselt loobub ning mis on selle tagajärjed.¹⁸⁶ Loobumise minimaalsete kaitsemeetmete põhimõtte funktsiooniks on aga juhtida õigusest loobuja tähelepanu loobutavale õigusele, selle sisule ning loobumise teostamisele.¹⁸⁷

¹⁸³ H. Rajamäe-Parik Inimõigustest lepingulise loobumise seaduslikkuse standard Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kontekstis. *Juridica*. 2011/VII, lk 506

¹⁸⁴ Samas, lk 515

¹⁸⁵ EIKo 17.09.2009, 10249/03, *Scoppola vs. Itaalia*

¹⁸⁶ H. Rajamäe-Parik, lk 506.

¹⁸⁷ Samas, lk 509

Nii nagu eelnevalt sedastatud, on EIK inimõigustest loobumise kehtivuse seaduslikkuse hindamise spetsiaalse standardi kohaldatav avalik-õiguslikus suhtes. Praktikas aga ei ole kohus juhtumel, mil tegemist on inimõigustest loobumisega eraõiguslikus suhtes, testi kohaldanud.¹⁸⁸ Küll aga võiks testi analoogia korras kohaldada ka eraõiguslikes suhetes inimõigustest loobumisele, sealhulgas hindamaks vahekokkuleppe sõlmimisega toime pandud inimõigustest loobumise õigupärasust. Peab ütlema, et kuigi EIK ei ole kohaldanud standardit terviklikult eraõiguslikus suhtes inimõigustest loobumise hindamiseks, leiavad osad standardi kriteeriumid käsitlemist EIK-I poolt lahendistes, mis käsitlevad õigustest loobumisist seoses vahekohtumenetlusega.

3.3.3.1 EIÕK artikkel 6 lg 1 ja selle kohaldatavus vahekohtumenetlusele

Enne kui asuda vastama küsimusele millised on EIK käsitle järgi loobumise kriteeriumid EIÕK artikli 6 lõikes 1 ettenähtud õigustest vahekohtumenetluse kontekstis, peab selgitama EIÕK ja vahekohtumenetluse omavahelist suhet.

Algupäraselt ei olnud EIÕK mõeldud kohaldamaks vahekohtumenetlustele. Seda ilmestab fakt, et vahekohtumenetlus oma loomult on eraõiguslik mitte avalik-õiguslik ning mitteformaalne ehk need kaks eelnevat omadust ei peaks kuidagi olema kooskõlas EIÕK kontseptsiooniga.

Lisaks ka asjaolu, et EIÕK aines on üldtuntult vertikaalne, s.o inimese ja võimu suhe. Samas isikutevaheline horisontaalne mõõde puutub samuti EIÕK ainesesse, nimelt peab eraõiguse riigi poolne regulatsioon tagama inimõiguste piisava kaitstuse teiste isikute poolsete rikkumiste eest.¹⁸⁹

Seega rahvuvahelistest lepingutest tulenevad inimõigused ja vahekohtumenetluse ei ole eraldiseisvad ja sõltumatud nähtused. On selge, et erinevatel vaidluste kohtuväliste lahendamise vormidel on kas otseseid või kaudseid kokkupuuteid inimõigustega. Inimõigused, mis tulenevad rahvusvahelistest kokkuleppetest ning põhiõigused, omavad tahes tahtmata mõju vahekohtu vahekohtumenetlusele.

¹⁸⁸ Samas, lk 515

¹⁸⁹ H Rajamäe-Parik, lk 510

Millised on siis need meneltuslikud õigused mis tulevad EIÕK-ist, mida võib pidada vahekohtumenetluse kontekstis kohaldatavaks? Nende õiguste tuvastamine saab toimuda üksnes tõlgendamise teel¹⁹⁰ kuivõrd EIÕK, nii nagu ka Eesti Vabariigi põhiseadus, ei käsitle vahekohtu temaatikat.

Üldise põhimõtte kohaselt peaks vahekohtumenetluse kontekstis kõne alla tulema nende EIÕK sätete kohaldamine, mis reguleerivad riiklikke kohtuprotsesse tsiviilasjades. Seega seostub vahekohtumenetlusega eelkõige juba eelnevalt mainitud EIÕK artikkel 6 lõikega 1. EIÕK artikkel 6 lõige 1 näeb ette, et riiklikult oleks tagatud õigus oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise korral õiglane ja avalik asja arutamine mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis

Euroopa Inimõiguste Kohus, kui ka eelnevalt Euroopa Inimõiguste Komisjon, on suhteliselt tihti pidanud tegelema küsimusega, kas ja millises ulatuses on Euroopa inimõiguste ja kaitse konventsiooni artikkel 6 lg 1 kohaldatav vahekohtumenetusele ning kas ja millises ulatuses saab konventsioonis sätestatud põhimõtetest loobuda.

EIÕK artikli 6 lg 1 kohaldatavuse võimalikkuse kohta vahekohtumenetluses on olnud kolm põhilist lähenemist. Esialgselt väideti, et vahekohtud ei kuulu konventsiooni kohaldamisalasse kuna nad ei pruugi täita nõuet “ seaduse alusel moodustatud”, nii nagu seda nõuab artikkel 6 lg 1. Veelgi enam, oponendid väitsid, et pooled nõustudes vahekokkuleppe sõlmimisega, on vabatahtlikult loobunud menetluslikest inimõigusest. Kõige lõpuks väideti, et EIÕK on suunatud osalisriikidele ja kuulub täitmisele üksnes nende poolt.¹⁹¹

Samas, nii nagu näitavad seda edaspidi käsitletavat kohtulahendit, kohaldub EIÕK-is sätestatu vahekohtumenetluse kontekstis. Iseasi on küsimus, kuivõrd vahekohtu kokkuleppe sõlmimine moodustab loobumise kõikidest artiklis 6 lõikes 1 sätestatud õigustest ning millistele kriteeriumitele peab loobumine vastama.

¹⁹⁰ S.Besson, Arbitration and Human Rights, ASA Bulletin, 2006. 24(3), lk 396

¹⁹¹ M. Závodná, lk 8

3.3.3.2 Vahekohtumenetluse kokkulepe kui loobumine EIÕK artikli 6 lõikes 1 sätestatud õigustest

Nii Euroopa Kohus kui ka varasemalt Euroopa Inimõiguste Komisjon on tuginenud traditsioonililisele euroopaliku põhiseaduslikule argumendile, mille kohaselt pooled saavad loobuda õigusest õiglasele kohtumenetlusele sõlmides vahekohtu kokkuleppe. Kohtuasjas *Deweere vs. Belgia*¹⁹² sedastas kohus, et kohtusse pöördumise loobumisel on märkimisväärselt palju eeliseid nii pooltele endile kui kogu õigusemõistmisele ning see ei ole põhimõtteliselt vastuolus EIÕK-ga.

Kohtuasjas *Bramelid and Malmström vs. Rootsi*¹⁹³ leidis Komisjon vahekohtumenetluse osas, et EIÕK ei sätesta keeldu lahti ütlemast õigustest, mis on garanteeritud konventsiooni artiklis 6 lõikes 1, kui tegu on vaidlusega mis puudutab isiku tsiviilõigusi ja kohustusi, tingimusel, et isiku otsus on langetatud isiku vabal tahtel ja sunnita.

Komisjon järeldas oma otsuses *Axelsson et al vs. Rootsi*,¹⁹⁴ et lepinguvabadusega kaasnev kohtusse pöördumise õiguse piirang ei ole vastuolus konventsiooni artikliga 6 lg 1. Komisjon kinnitas, et EIÕK artikkel 6 lg 1 keskendub legitiimsele eesmärgile ja proportsionaalsetele vahenditele saavutamaks seda eesmärki. Komisjoni hinnangul saab poolte autonoomiat piirata üksnes erandlikel juhtudel kaitsmaks spetsiifilisi õigusi. Komisjon tõstis esile ka poolte vajaduse teadvustada tagajärgi mis toob kaasa vabatahtlik konventsiooni õigustest loobumine. Samas sedastas kohus, et kõike eeltoodut arvesse võttes, peab vahekohtu kokkuleppe sõlmimisega kohtusse pöördumise õiguse loobumine vastama kahele tingimusele: 1) õigustest loobumine peab olema ühemõtteline ning 2) õigustest loobumine ei tohi ohtustada olulist avalikku huvi.

Küsimus sellest mis ulatuses on isikul lubatud oma konventsioonis ettenähtud menetluslikest õigutest loobuda, on endiselt lahendamata küsimus. Vahekohtu kokkuleppe sõlmimisega ei saa koheselt eeldada, et isik oleks soovinud loobuda kõikidest menetluslikest õigustest, mille näeb ette artikkel 6. Ei saa eeldada, et pooled nõustuksid andmaks oma

¹⁹² EIK 6903/75 *Deweere vs. Belgia*

¹⁹³ EK 8588/79, *Bramelid and Malmström vs. Rootsi*

¹⁹⁴ EK 11960/86, *Axelsson et al vs. Rootsi*

vaidluse lahendamine üle erapoolikutele vahekohtunikele menetluses, mis ei vastaks ausa ning kohase kohtupidamise põhimõttele.¹⁹⁵

EIKo lahendis *Albert and Le Compte vs. Belgia*,¹⁹⁶ leidis kohus, et mõningad õigused, mis on kaitstud EIÕK artikliga 6, on oma olemuselt nii fundamentaalsed ja olulised demokraatlikus ühiskonnas, et välistatud on õigus neist loobuda ka isiku vaba tahte alusel.

Seega teeb EIK vahet artiklis 6 lõikes 1 sätestatud õigustel, millest on võimalik loobuda ning õigustel, millest ei ole õigust loobuda. Kuigi kohus ei ole välja toonud EIÕK-s sätestatud õigusi, millest isik ei või mingil juhul loobuda vahekohtumenetluse kontekstis, annab EIK kohtupraktika konventsiooni osas teatud osas vastuse küsimusele millised on fundamentaalsed õigused, mida peab igas vahekohtumenetluses järgima.

Juba Euroopa Inimõiguste Komisjon sedastas oma lahendis *Jakob Boss Soehne KG jt. vs. Saksamaa*,¹⁹⁷ et vaatamata EIÕK artiklis 6 sätestatud õiguste loobumisele, peab isikul olema võimalus vahekohtus toimivas menetluses olla ära kuulatud.

Teiseks on EIK oma lahendis *Fluviais Do Sado, S.A. vs. Portugal*¹⁹⁸ leidnud, et mitte kellelgi ei ole õigus loobuda sõltumatust ja erapooletust kohtust. Kohus lisas nimetatud asjas ka, et isegi kui eeldada, et vahekohtu kokkuleppe sõlmimine tähendaks loobumist kõikidest õigustest mille garanteerib konventsiooni artikkel 6, on siiski nõutav, et loobumine oleks selgesõnaline, ühemõtteline ja peab vastama poolte tahtele.

Seega EIK kohtupraktikast tulenevalt on selge, et vahekohtu kokkulepe ei tähenda üheselt loobumist kõikidest artiklis 6 lõikes 1 sätestatud õigustest. Lisaks, õigustest loobumine on kehtiv ainult siis, kui loobumine on olnud selgesõnaline ja ühemõtteline.

¹⁹⁵ A. Jaksic. Procedural Guarantees of Human Rights in Arbitration Proceedings-A Still Unsettled Problem. Kluwer Internatsional. 24(2). 2007, lk 165.

¹⁹⁶ EIKo 7299/75, 7496/76 *Albert and Le Compte vs. Belgia*

¹⁹⁷ EIKo 18479/91, *Jakob Boss Soehne KG jt. vs. Saksamaa*

¹⁹⁸ EIKo 35943/02, *Fluviais Do Sado, S.A. vs. Portugal*

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli uurida, milliseid põhiseaduses sätestatud menetluslikke kohtutee õigust puudutavaid sätteid vahekohtumenetlusega riivatakse ning kuidas ja kas nende õiguste riive on põhjendatud. Lähtuvalt töö eesmärgist on püstitatud hüpotees, milleks on et põhiseaduses sätestatud igaühe õigus kohtusse pöördumiseks ning selle õigusega vahetus seoses olevad õigused ei ole piisaval määral tagatud vahekohtumenetluses ehk tsiviilkohtumenetluse seadustiku regulatsioon ei ole põhiseaduspärane.

Isiku õigus valida alternatiivse vaidluse lahendamise kasuks tuleneb põhiseaduslikust privaatautonoomia printsiibist, ning isiku vaba tahte austamisest, millega isik loobub kohtusse pöördumise õiguset. PS § 19 lg 1 sätestab, et igaühel on õigus vabale eneseteostusele. PS § sätestab üldise vabaduspõhiõiguse, mille kaitsealas on ka lepinguvabadus. Lepinguvabadus tähendab valikuvabadust sõlmida või mitte sõlmida mis tahes sisuga leping, s.h vahekohtu kokkuleppe.

Töö autor on arvamisel, et tuginedes Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale Euroopa Inimõiguste konventsiooni osas ning Riigikohtu seisukohtadele on lubatav loobumine menetluslike põhiõiguste kaitsest tuginedes poolte eraautonoomia põhimõttele ning isikute vaba tahte austamisele. Samas EIK kohtupraktikast tulenevalt on selge, et vahekohtu kokkulepe ei tähenda üheselt loobumist kõikidest artiklis 6 lõikes 1 sätestatud õigustest. Lisaks, õigustest loobumine on kehtiv ainult siis, kui loobumine on olnud selgesõnaline, ühemõtteline ja teostatud isiku vaba tahte alusel. Loobumise ühemõttelisuse kriteerium tähendab seda, et inimene peab teadma, millistest õigustest ta täpselt loobub ning mis on selle tagajärjed. Tuleb täheldada, et põhiõiguse kasutamisest loobumine ei tähenda vähimalgi määral riigivõimude vabadust teostada riigivõimu põhiseaduse ja seadusega vastuolus. Samuti ei vabasta see kohtuid kohustusest kontrollida, kas põhiõigusi on piiratud kooskõlas põhiseaduse ja seadusega ning millises ulatuses on õigustest loobutud.

PS § 146 mõte ei seisne mitte selles, et eranditult iga õigusliku vaidluse peab lahendama kohtus, vaid koostoimes PS §-ga 15 peab see tagama, et isikul oleks võimalik oma õiguste kaitseks kohtusse pöörduda. Töö autori on arvamisel, et tuginedes Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale Euroopa Inimõiguste konventsiooni osas ning Riigikohtu seisukohtadele on vahekohtu pidamine lubatav, kui selle raames järgitakse minimaalsete menetluslike põhiõiguste tagatust ning kui menetlusnormide olulise rikkumise korral vahekohtu menetluses on tagatud riiklikusse kohtusse pöördumise võimalus.

Õigus tõhusale menetlusele oma põhiõiguste kaitseks loob avaliku võimule kohustuse tagada isiku põhiõiguste subjektiivne kaitstus läbi tõhusa menetluse loomise. Eelnev tähendab autori hinnangul riigivõimule kohustust luua efektiivne ühiskonna vajadustest lähtuv regulatsioon, mis tagaks põhiõiguste kaitsemehhanismi teostumise.

Tsiviilkohtumenetluse tühistamismenetluse regulatsioon TsMS § 751 lg-te 1 ja 2 kohaselt piirdub vahekohtu otsuse kontroll ringkonnakohtus üldjuhul vaid olulisemate menetluslike rikkumistega ning hindamisega kas vahekohtuotsus on kooskõlas Eesti avaliku korra ja heade kommetega. Eelnev ei pruugi töö autori hinnangul olla piisav ja proportsionaalne meede poolte (eriti nõrgema poole) õiguste adekvaatseks kaitseks. Arvesse tuleb võtta, et tühistamisavalduse esitamise kaudu riiklikku kontrolli teostamine alaliselt tegutsevate vahekohtute suhtes eeldab siiski vahekohtumenetluse nõrgema poole (vahekohtumenetluse kaotanud isiku) aktiivset rolli vahekohtuotsuse tühistamismenetluses. Võlgnik peab esitama tühistamisavalduse seaduses sätestatud tähtaja jooksul, mis eeldab vahekohtumenetluse kaotanud poole teadlikkust õiguskaitsevahendite kasutamise osas. Töö autori hinnangul ei saa riigi poolset vastutust vahekohtumenetluse seaduspärasuse hindamise osas panna sõltuvusse nõrgema poole teadlikusest osata kasutada õiguskaitsevahendeid enda õiguste kaitseks. Ei saa eeldada, et nõrgem pool asuks aktiivselt õiguskaitsevahendeid kasutama. Seega tühistamismenetluse regulatsioon ei ole piisavalt tõhus meede tagamaks isiku õiguste kaitset.

Hetkel Eestis kehtiva TsMS-i § 753 lg 1 regulatsioon vähendab vahekohtumenetluses osaleva isiku õiguste kaitset ning ei lase riiklikul kontrollmehhanismil toimuda. Otsusega, mis on tehtud Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu poolt, saab otsuse sundtäitmiseks pöörduda otse täituri poole, mis tähendab vahekohtuotsuste sundtäitmise võimalust ilma eelneva kohtuliku kontrollita. Kohtud aga peavad säilitama teatud kontrolli tagamaks vahekohtumenetluse õigsust. TsMS § 753 lõike 1 teise lauseregulatsioonist tulenevalt võiks järeldada, et kohtulikukontrolli garantii on isikule kättesaamatu ning riigi vastutus isiku õiguste realiseerimisel nimetatud osas piiratud ning kuivõrd riik ei ole loonud tõhusat menetlust enda kaitseks, siis on tegu selle kaitseala riivega.

Värske Riigikohtu lahendi valguses võib öelda, et Riigikohtu poolt on astutud ka reaalne samm tagamaks isikute õiguste tõhus kaitse vahekohtumenetluses. Riigikohus nentis, et kuigi TMS § 2 lg 1 p 6 ja TsMS § 753 lg 1 teise lause järgi on alaliselt tegutseva vahekohtu lahend täidetav ilma selle tunnustamise ja täidetavaks tunnistamiseta, ei ole üheski seaduses kriteeriume, mis võimaldaksid tuvastada, kas vahekohtu on TsMS § 753 lg 1 teise lause

mõttes alaliselt tegutsev. Vahekohtu alalisuse kriteeriumide puudumise tõttu ei ole ka kohtutäituril võimalik otsustada selle üle, kas Eestis tehtud ja täitmiseks esitatud vahekohtu otsuse on teinud TsMS § 753 lg 1 teise lause mõttes Eestis alaliselt tegutsev vahekohus. Seetõttu ei saa kohtutäitur selliseid vahekohtu otsuseid käsitada täitedokumendina ja neid täitmiseks võtta. Küll aga saab kohtutäitur TsMS § 753 lg 1 esimese lause järgi täita vahekohtu otsuseid, mida kohus on tunnustanud ja täidetavaks tunnistanud.

Riigikohtu lahendist järelduvalt ei saa kohtutäiturid täitmisele võtta enam alaliste vahekohtu otsuseid, mis ei ole läbinud tunnustamise ja täidevaks tunnistamise menetlust ning seeläbi on justkui isiku põhiõiguste kaitse tagatud. Samas leiab töö autor, et õiguse ühetaolise kohaldamise ja õiguskindluse põhimõttest tulenevalt on vajalik muuta TsMS-is alaliste vahekohtute otsuste riigi poolt täidetavaks tunnistamise vastav regulatsioon nii, et seadusest lähtuvalt tunnustatakse vahekohtu otsust Eestis ja täitemenetlus vahekohtu otsuse põhjal toimuks üksnes juhul, kui kohus on otsust tunnustanud ja tunnistanud otsuse täidetavaks.

Kuivõrd vahekohtumenetluses aga ei pruugi olla tagatud õigusemõistmise põhiseaduslikud menetluslikud garantiid, siis selles tulenevalt on vahekohtumenetluse üheks riiveks kohtusse pöördumise õiguse piirang. Kord kokkulepitud asja vahekohtule alluvuse üleandmise korral ei ole üldjuhul võimalik enam riikliku kohtu poole pöördumine. Ometi tagab põhiseaduse § 15 lg 1 isiku õigusega kohtusse pöörduda. Samas tuleb täheldada, et kohtusse pöördumise õigus ei ole absoluutne. Seadusandjal on õigus määratleda põhiseadusega sätestatud raamides selle piirid, arvestades sealhulgas teiste põhiseaduslike väärtustega. Riigikohus, et põhiõiguse tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele kitsendamine põhjendanud vajadusega kohtusüsteemi ülekoormamise vältimiseks ning menetlusökoonoomia tagamiseks. Kuna kohtusse pöördumise õigusest loobumine tugineb isikute vaba tahte teostamisele, on kohus ka leidnud, et põhiseaduslikke riivete õigustamise peamiseks väärtuseks saavad olla teised põhiseaduslikud õigused. Töö autori hinnangul vahekohtumenetluse kontekstis võib menetlusliku õiguse kasutamise piirangut õigustada ka läbi PS §-s 19 sätestatud vabaduspõhiõiguse.

Teine põhiseaduslik menetluslik õigus, mida vahekohtumenetluse kontekstis riivatakse on PS § 15 lg 1 lause 2, mis annab igaühele õiguse nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseaduse vastaseks tunnistamist. Vahekohtutel puudub seadusest tulenev õigus alata põhiseaduslikkuse järelevalve menetlust ning isiku võimalus pöörduda individuaalkaebusega põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse algatamiseks on piiratud. Seega isikul puudub tõhus menetlus oma põhiõiguste kaitseks.

Siinkohal peaks riigivõim kaaluma, kas oleks vajadust luua eraldi menetlus, mis tagaks vahekohtumenetluse poolte õigusi samamoodi nagu riiklikku kohtute jurisdiktsiooni all vaidlusi lahendavate poolte õigusi. Hetkel, kus Eestis kehtivad seadused ei võimalda vahekohtul algetada põhiseaduslikkuse järelevalve kontrolli ning isikul puudub õigus esitada individuaalkaebus põhiseaduslikkuse järelevalve kohtule, on töö autori hinnangul tegemist PS § 15 lg 1 lause 2 kaitseala riivega, mida ei saa pidada õigustatuks menetlusökoonomia ega kohtute töö efektiivsuse tagamise vaatenurgast.

PS § 24 lg 5 sätestab igaihe õiguse edasikabele. Vahekohtumenetluses on aga piiratud võimalused edasikaebeks. Vahekohtuotsused on lõplikud ning siduvad ja omavad samasugust toimet nagu jõustunud kohtuotsus ning otsuse aluseks olevad asjaolud ei kuulu uuesti läbi vaatamisele. Nii nagu kohtusse pöördumine õigus ei ole siiski absoluutne, ei ole ka kaebeõigus absoluutne. Kaebeõiguse piiramine võib olla menetluse ökonoomia ja kohtu töö efektiivsuse huvides. TsMS § 756 lg 4 võimaldab kaevata edasi üksnes määruse peale, millega vahekohtu otsus tühistati, mitte aga määruse peale, millega jäeti vahekohtu otsuse. Kohus on PS § 24 lg 5 riivet õigustanud läbi vabatahtliku kohtutee loobumise argumendi. Kohtu hinnangul pooled piiravad vabatahtlikult vahekohtu kokkuleppega ka vahekohtu otsuse tühistamata jätmise määruse peale edasikaebe põhiõigust. Töö autori hinnangul isikud sõlmides vahekohtu kokkuleppe üksnes valivad alternatiivse võimaluse kohtuväliseks vaidluste lahendamiseks loobudes riiklikust kohtuteest, mitte ei avalda teadlikult soovi piirata muid põhiõigusi, mida saaks seostada kohtusse pöördumise õigusega. Seega tuleks töö autori hinnangul siiski isikut kaitsta kaebeõiguse andmisega, kuivõrd menetluse tagajärg puudutab isiku õigusi sellisel määral, mida tuleks kohtu eksituste vältimiseks kaebeõigusega tagada. Seda enam kui vahekohtumenetluse puhul puudub klassikaline apellatsiooniõigus ning isiku õiguste tagatus on niigi piiratud.

Seega võib autori hinnangul TsMS § 756 lg 4, mis ei võimalda esitada määruskaebust vahekohtu otsuse tühistamise määrusele ja vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamisest keeldumise määruse, olla vastuolus PS § 15 lg 1 esimeses lauses sätestatud üldise põhiõigusega tõhusale õiguskaitsele koostoimes PS § 24 lg-s 5 sätestatud edasikaebeõigusega. Seega peaks seadusandja peaks kaaluma nimetatud regulatsiooni muutmist, kuivõrd nimetatud regulatsioon ei ole eeltoodu valguses põhiseaduspärane.

Arbitration proceeding from the perspective of procedural fundamental rights ensured with the constitution

Summary

It is a recent understanding that human rights arising from international agreements, fundamental rights of national constitutions, and arbitration proceedings are not separate and independent phenomena. It is clear that the different extrajudicial ways of solving a dispute come into either direct or indirect contact with fundamental rights and human rights. The general consensus is that human rights arising from international agreements and fundamental rights arising from national constitutions influence arbitral agreements, arbitration proceedings, and arbitral judgements.

Arbitration proceedings are often considered a form of dispute resolution that is more or less not controlled by the state. This view is based on the fact that disputes are resolved with an agreement between parties and once the matter agreed upon reaches an arbitral tribunal, it is generally not possible to turn to a national court.

As with most national constitutions, the Constitution of the Republic of Estonia does not govern arbitration proceedings. Section 146 of the Constitution unambiguously states that justice is administered exclusively by the courts, however according to section 148 of the Constitution, the arbitral tribunal is not a part of the national court system. Despite this, the Constitution does not prohibit the regulation of arbitral tribunals.

The aim of this thesis is to examine which procedural provisions concerning the right to turn to court established in the Constitution are impinged by arbitration proceedings, and how this impingement of rights has been justified by the Supreme Court. The extent of a person's right to waive the procedural guarantees concerning the right to turn to court is also examined, as well as whether waiving the right to turn to court means also that the person is waiving all other rights related to the right to turn to court.

Based on the aim of this thesis, a hypothesis was formulated that the right of every person to turn to court established in the Constitution and the rights directly related to this right are not adequately ensured in arbitration proceedings, meaning the regulation of the Code of Civil Procedure is not constitutional.

Arbitration proceedings in Estonia are regulated in the Code of Civil Procedure. According to subsection 717 (1) of the Code of Civil Procedure (hereinafter the CoCP) an arbitral agreement is an agreement between the parties to have an arbitral tribunal resolve a dispute which has already arisen or may arise between them over a determined contractual relationship or an extra-contractual relationship. Therefore, an arbitration proceeding is an alternative to judicial proceeding. Upon entering into agreement, parties remove their legal relationship from the national jurisdiction, subjecting it to be resolved in a private law institution.

By waiving their right to turn to a national court, a person also waives their right for procedural guarantees ensured by the Constitution, as well as the liability of state authority that accompanies a judicial review of a matter. However, this does not imply that the liability of the state and procedural protection of a person is completely precluded, as the decisions of arbitration proceedings must be recognised and declared enforceable by the state, and the person can protect their rights by submitting a petition to the court for annulment of a decision of an arbitral tribunal.

Therefore, it is essential to determine if the protection of one's rights is guaranteed via the national control mechanism, which is reflected primarily by the petition for annulment of a decision of an arbitral tribunal and by the recognition procedure of a decision of an arbitral tribunal.

In general, it can be said that according to subsections 751 (1) and (2) of the CoCP regarding the procedure of annulment of decision and the procedure of recognising and declaring enforceable a decision of an arbitral tribunal, an arbitral tribunal generally verifies only the more important procedural violations, and assesses if a decision of an arbitral tribunal is in accordance with the public policy and good morals of Estonia. This may not be an effective measure for protecting a person's rights, as the person's active participation in the proceeding and their knowledge of how to use enforcement proceedings to their advantage cannot be expected. Therefore, protection of a person's rights is not completely ensured even in the case of national control, which is exercised in the procedure of annulment of decision of an arbitral tribunal and in the recognition procedure of decisions of an arbitral tribunal.

In relation to removing a legal relationship from national jurisdiction, the procedural protection of a person's rights decreases. The constitutional procedural guarantees of

administration of justice may not be ensured in arbitration proceedings as they are in judicial proceedings. Consequently, one of the impingements of arbitration proceedings include the restrictions set on the right to turn to court. Once a matter agreed upon has been given to the jurisdiction of an arbitral tribunal, it is generally no longer possible to turn to a national court. Subsection 15 (1) of the Constitution still ensures a person's right to turn to court.

Another matter that is impinged by arbitration proceedings is the restrictions set on the right to file appeals. Decisions of arbitral tribunals are generally final and binding. They also have the same function as a court judgement that has entered into force and the circumstances, which the decision was based on, are not reviewed anew. Subsection 24 (5) of the Constitution however states that everyone is entitled to appeal a judgement rendered in their case to a higher court.

The second matter of subsection 15 (1) of the Constitution is decidedly breached as well. The aforementioned provides that when a person's case is being reviewed, they are entitled to petition the court that hears their case to declare unconstitutional any law, other legislative instrument, administrative decision or measure which is relevant in the case. This right of a person however is not ensured in arbitration proceedings pursuant to Estonian law.

How to explain these impingements? According to the classic theory of arbitration proceedings, more popular in common law countries, constitutional rights are not as significant in arbitration proceedings. Arbitration proceedings represent an alternative to judicial proceedings, as well as the type of proceeding where legal rights are not guaranteed but, rather, diminished. Furthermore, the classic theory states that parties who enter into an arbitral agreement formally waive the national court system. According to this, entering into an arbitral agreement in terms of private law implies a voluntary waiving of legal rights, including constitutional rights. However, this cannot be fully agreed with. It definitely cannot be said that arbitration proceedings, as part of private law, preclude all discussion regarding constitutional rights to the extent that by entering into an arbitral agreement, the parties of the arbitral agreement waive all constitutional procedural guarantees.

The Constitution does not establish the conditions restricting the right to turn to court. Courts have referred to constitutional values and constitutional rights, such as the effective procedure of the court system and economy of proceedings, to justify this impingement. In terms of arbitration proceedings, the court has justified the impingement of a person's subjective constitutional rights provided in subsection 15 (1) of the Constitution with

waiving the constitutional right in terms of arbitration proceedings. The court has found that since parties in private law have a comprehensive right of disposal of the legal relationship and of resolving disputes arising from a legal relationship, then, presuming that the arbitral agreement is valid and the arbitral tribunal is competent enough to resolve the matter, parties have waived their right admissible in private law to resolve the matter in court, and thus waived at least partly the ways of protection of fundamental rights provided only in court.

Just like the Constitution does not establish the conditions restricting the right to turn to court, sentence two of subsection 15 (1) of the Constitution, granting everyone the right to petition the court that hears their court to declare unconstitutional any law, other legislative instrument, administrative decision or measure which is relevant in the case, does not establish restrictions either. In arbitration proceedings, a person does not have the right to initiate the verification of constitutional review. The court considers this distinction justifiable with the voluntary waiving of a person's right to turn to court if their rights or freedoms are violated. The court's main deduction concerning this matter is that by entering into an arbitral agreement, the parties must inevitably account for the fact that by doing so, verifying in court that the applicable rules are constitutional is at least partly precluded. The parties have waived, in a manner admissible in private law, resolving a dispute in court, and thus waived at least partly the ways of protection of fundamental rights provided only in court.

The impingement provided in subsection 24 (5) of the Constitution should be approached from another angle. Since national courts are not allowed to review the contents of a decision of an arbitral tribunal due to the peculiarity of arbitration proceedings, this in itself precludes the classic right of appeal. The argument justifying the impingement in subsection 15 (1) of the Constitution with a voluntary waiving of the right to turn to court can also be applied in justifying the impingement regarding everyone's right of appeal provided in subsection 24 (5) of the Constitution, to the extent that the latter is a sub-right of the first and therefore, they are closely related. In addition, the scope of the law provided in subsection 24 (5) of the Constitution covers namely the right of appeal of court decisions of the national court system established by the Constitution. Because an arbitral tribunal is not a part of the constitutional court system, arbitral decisions are also not covered by the material scope of the right of appeal.

Since the court has justified the aforementioned constitutional impingement with the waiver argument, it should be examined if persons have the right to waive the aforementioned

constitutional procedural guarantees. It must be possible to waive the protection of fundamental rights, as this is one of the ways that fundamental rights are exercised. Fundamental rights are above all individual rights of freedom of persons against the state and waiving freedom is protected by the right of freedom.

How far can one go when waiving fundamental rights should be decided on the basis of the proportionality principle and deep consideration. In general, based on the practice of the European Court of Human Rights and academic literature, the arbitral agreement should be viewed in the constitutional sense as waiving the protection of constitutional procedural rights in such a way that the parties to the arbitral agreement waive thereof at least partly their right to turn to court and partly the principle of the pursuant process.

KASUTATUD KIRJANDUS

- **A. J. Belohlávek.** Arbitration from Perspective of Legal Protection and Right to Court Proceedings (the Right to Have Ones´s Case Dealt with by a Court): Significance of Autonomy and Scope of Right to Fair Trail - Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A. J (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2011: The Relationship between Constitutional Values, Human Rights and Arbitration. Juris. 2011
- **Banaszak, B.** Zukowski, L. Regulatory Framework and Characteristics of Arbitration in Poland. Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A. J (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2011: The Relationship between Constitutional Values, Human Rights and Arbitration. Juris. 2011
- **Banaszak, B. Zukowski, L.** Regulatory Framework and Characteristics of Arbitration Judicature in Poland. Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A. J (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2011: The Relationship between Constitutional Values, Human Rights and Arbitration. Juris. 2011
- **Belohlávek, A. J.** B2C Arbitration. Consumer Protection in Arbitration. Juris. 2012
- **Belohlávek, A. J.** Arbitration Law of Czech Republic: Practice and Procedure. JURIS. 2013
- **Besson, S.** Arbitartion and Human Rights. ASA Bulletin. 2006. 24(3)
- **Burnet, E.** Arbitration and Constitutional rights. North Carolina Law Review. 1992. vol 7
- **Francioni, F.** Access to Justice, Denial of Justice and International Investment Law. Pierre-Marie Dupuy, Francesco Francioni and Ernst-Ulrich Petersmann (editors), Human Rights in International Investment Law and Arbitration.2010/63
- **Ginter, C.Pihlak, M.** Lepitusmenetlus kui võimalus äri vaidluste lahendamiseks. Juridica. 2014/I
- **Gustavson, G.** Juurdepääs õigusemõistmisele Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. Riigikohus. 2010
- **Hollander-Blumoff, R. Tyler,T.R.** Procedural Justice and the Rule of Law: Fostering Legitimacy in Alternative Dispute Resolution, Journal of Dispute Resolution. 2011/1
- **Jaksic, A.** Procedural Guarantees of Human Rights in Arbitration Proceedings-A Still Unsettled Problem. Kluwer Internatsional. 2007. 24(2)
- **Jäätma, R.** Kas õigusemõistmine on üksnes õiguse mõistmine? Juridica 2016/2

- **Kasemová, M. Magál, M.** Current Case Law of the Slovak National Courts regarding to Arbitration. Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A.J (Editor). Černý, F (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2014: Independence and Impartiality of Arbitrators. Juris. 2014
- **Kergandberg, E.** Põhiõiguste menetluslikust dimensionist. Juridica. 2003/1
- **Klima, K.** Constitutional Environment and the Phenomenon of Arbitration. Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A. J (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2011: The Relationship between Constitutional Values, Human Rights and Arbitration. Juris. 2011
- **Kolářková, J. Simon, P.** At the Edge of Justice: Arbitration in Unequal Relationships. The Constitutional Limits of Arbitration. Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A. J (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2011: The Relationship between Constitutional Values, Human Rights and Arbitration. Juris. 2011
- **Kõve, V.** Aegumise peatumine hagi esitamise või muu menetlustoimingu tegemisega kohtus või kohtuväliselt. Juridica. 2010/VII.
- **Kõve, V.** Tsiviilvaidluste kohtuväline lahendamine Eestis. Juridica. 2005/3
- **Laffranque, J.** Kas ja kuidas vaidlustada vaesust, demokraatapuudust ja õiguskaitse nappust? Juridica I/2013
- **Laffranque, J.** Who has the Last Word on the Protection of Human Rights in Europe? Juridica International. 2012. XIX
- **Laidvee, K.** Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine?. Juridica 2013/VII.
- **Letsas, G.** The ECHR as a living instrument: its meaning and legitimacy. – Føllesdal, A. jt (editors). Constituting Europe. The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context. Cambridge University Press. 2013
- **Lew, J.D.M.** Does National Court Involvement Undermine the International Arbitration Processes? American University International Law Review. 2009. vol 24/3
- **Lõhmus, U.** Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Sihasutus Iuridicum. 2003
- **Madise, Ü (jt).** Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. Tallinn. 2012.
- **Marshall, E.A.** Gill: The Law of Arbitration. 4th edit. Sweet&Maxwell, 2001
- **Maruste, R.** Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja- vabaduste kaitse. Juura. 2004
- **McGregor, L.** Alternative Dispute Resolution and Human Rights: Developing a Rights-Based Approach through the ECHR. The European Journal of International Law Vol. 26 no. 3

- **Nurmela, I. Põldvere, P-M.** Vaidluste efektiivne kohtuväline lahendamine. Juridica. 2014 nr 1
- **Paulus, G.C.** Tsiviilprotsessiõigus. Kohtuotsuste tegemise menetlus ja sundtäitmine. Juura. 2002.
- **Pohla, A.** Vahekohtu kokkuleppe tähtsus vahekohtumenetluses. Eesti Kaubandus-Tööstuskoja Arbitraažikohtu ja välisriikide vahekohtute praktika. Juridica. 2014 nr 1
- **Poudret, J-F. Besson, S.** Comparative Law of International Arbitration. Sweet and Mawell Ltd. 2007
- **Põldvere, P-M.** Kaheksa aastat mudelseadust: Kas Eesti vahekohtumenetlus vastab mudelile? Juridica. 2014 nr 1
- **Põldvere, P-M.** Vahekohtumenetluse regulatsiooni võrdlev analüüs 3.märtsi 2015 a. töövõtulepingu nr 4-17/30 alusel. Arvutivõrgus kättesaadav: www.just.ee/.../vahekohtumenetluse_regulatsiooni_vordlev_analuus.pdf (15.02.2016)
- **Pärtel, E-L.** Välisriigi vahekohtuosuste sundtäidetavus ja välisriigi vahekohtuotsuste täidetavaks tunnistamine Eestis. Magistritöö. Tartu Ülikool. 2014
- **Rajamäe-Parik, H.** Inimõigustest lepingulise loobumise seaduslikkuse standard Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kontekstis. Juridica, 2011/VII
- **Samuel, A.** Arbitration, Alternative Dispute Resolution Generally and the European Convention on Human Rights An Anglo-Centric View. Journal of International Arbitration. Kluwer Law International. 21(5).2004
- **Schneider, H.** Kohus lahusvõimude süsteemis. Juridica. 1999/ 9
- **Slažtan, M.** Acceptance of Human Rights and Constitutional Values in Reviews of Arbitral Awards by the Court of the Slovak Republic. Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A. J (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2011: The Relationship between Constitutional Values, Human Rights and Arbitration. Juris. 2011
- **Zámožík, J.** Judicial Review of Arbitration Awards in the Slovak Republic: Searching for a New Balance between Arbitration and Courts - Czech and Central European Yearbook of Arbitration - Interaction of Arbitration and Courts. Rozehnalova, N. (Editor), Belohlávek, A. J (Editor). Czech (& Central European) Yearbook of Arbitration 2015: Interaction of Arbitration and Courts. Juris. 2015
- **Závodná, M.** The European Convention on Human Rights and Arbitration, Masaryk University. Diploma thesis. 2013/14

- Živković, P .Impecunious party in arbitration proceedings and its rights under Article 6(1) of the European Convention on Human Rights. Journal of Constitutionalism & Human Rights. 2015/1

KASUTATUD MUUD ALLIKAD

- Eesti Vabariigi Põhiseaduskomisjoni lõpparuanne. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/pohiseaduse_13_peatukk_kohus.pdf (30.03.2016)
- Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. SE 487. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&eid=624582&u=20120222104036> (26.04.16)
- Measures to prevent and reduce the excessive workload in the courts, Council of Europe, R (86) 12, 1987. Arvutivõrgus kättesaadav: www.legislationline.org/documents/id/8282 (14.04.2016)
- Philippov.I The Problem of ‘Pocket Arbitration Courts’ in Russia: Finally Resolved? Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cisarbitration.com/2015/04/07/the-problem-of-pocket-arbitration-courts-in-russia-finally-resolved> (26.04.2016)
- P-M.Põldvere ja K.Tuulmägi. Lepitusmenetlus on nüüd ka Eestis seaduse tasandil reguleeritud – jõustus lepitusseadus. 02.02.2010 artikkel advokaadibüroo Aivar Pilve õigusuudistes. Kätesaadav: <http://apilv.ee/2010/02/lepitusmenetlus-on-nuud-ka-eestis-seaduse-tasandil-reguleeritud-joustus-lepitusseadus/> (26.04.2016)
- Q&A with Professor Pierre Lalive. Global Arbitration Review. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.arbitration-icca.org/media/4/68645270843168/media01231910475880008_10_14_garpla_interview.pdf. (27.04.2016)
- The Jurisdictional And Contractual Theories Law Commercial Essay, arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.uniassignment.com/essay-samples/law/the-jurisdictional-and-contractual-theories-law-commercial-essay.php>. (27.04.2016)
- Õiguskantsleri Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluses Kohtujuristi pädevus menetluskulude kindlaksmääramise määruuse tegemisel. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://oiguskantsler.ee/et/seisukohad/seisukoht/arvamus-riigikohtule-kohtujuristi-padevus-menetluskulude-kindlaksmääramise> (15.03.2016)

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

- Eesti Vabariigi põhiseadus- RT 1992, 26, 349; 13.08.2015
- English Arbitration Act. 1996. Available at:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/contents>. (15.03.16)
- Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ, 21. mai 2008, vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades- ELT L136/3.
- Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon- RT II 1996, 11, 34
- Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon- RT II 2010, 14, 54
- Lepitusseadus - RT 2009, 59, 385; 01.01.2010
- Põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seadus- RT I 2002, 29, 174; 20.03.2016
- The United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL) Model Law on International Commercial Arbitration. Available at:
http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/1985Model_arbitration.html.
(15.02.16)
- Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I 2005, 26, 197; 20.03.2016
- Välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmise konventsioon. - RT II 1993, 21, 51
- Võlaõigusseadus- RT I 2001, 81, 487; 21.03.2016

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

A. Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid

EIKo 27.02.1980, 6903/75, *Deweer vs. Belgia*

EIKo 24.10.1983, 7299/75, 7496/76, *Albert and Le Compte vs. Belgia*

EIKo 28.05.1985, 8225/78, *Ashingdane vs. Ühendkuningriik*

EIKo 26.05.1988, A134, *Ekbatani vs. Rootsi*

EIKo 02.12.1991, 18479/91, *Jakob Boss Soehne KG jt. vs. Saksamaa*

EIKo 16.12.2003, 35943/02, *Fluviais Do Sado, S.A. vs. Portugal*

EIKo 17.09.2009, 10249/03, *Scoppola vs. Itaalia*.

B. Euroopa Inimõiguste Komisjoni lahendid

EKo 12.10.1982, 8588/79 and 8589/79, *Bramelid and Malmström vs. Rootsi*

EKo 13.07.1990, 11960/86, *Axelsson et al vs. Rootsi*

EKo 27.11.1996, 28101/95, *Nordström-Janzom vs. Holland*

C. Euroopa Kohtu Lahendid

EKo 06.10.2009, C-40/08, *Asturcom Telecomunicaciones v SL Christina Rodriguez Nogueira*

D. Riigisiseste kohtute lahendid

Läti Vabariigi Konstitutsioonikohtu 17. jaanuari 2005 a.otsus 2004-10-01

Läti Vabariigi Konstitutsioonikohtu 28. novembri 2014 a. otsus 2014-09-01

E. Eesti kohtulahendid

RKTKo 3-2-1-104-02, 10.10.02

RKPJKo 3-4-1-4-03, 14.04.2003

RKÜKo 3-1-3-13-03, 06.01.2004

RKPJKo 3-4-1-16-05, 15.12.2005

RKKKm 3-1-1-1-06, 03.04.2006

RKPJKm 3-4-1-4-06, 09.05.2006
RKHKm 3-3-1-40-07, 06.09.2007
RKPJKm 3-4-1-10-08, 03.07.2008
RKPJKm 3-4-1-1-08, 05.02.2008
RKÜKo 3-1-1-86-07, 16.05.2008
RKPJKm 3-4-1-4-08, 28.05.2008
RKPJK 3-4-1-20-07, 09.04.2008
RKÜKo 3-3-1-85-09, 23.03.2011
RKÜKo 3-3-1-22-11, 29.11.2011
RKÜKo 3-2-1-62-10, 12.04.2011
RKÜKo 3-1-1-18-12, 03.07.2012
RKÜKo 3-2-1-67-11, 06.03.2012
RKÜKo 3-1-2-2-11, 10.04.2012
RKPJKo 3-4-1-20-12, 11.12.2012
RKPJKm 3-4-1-25-13, 02.07.2013
RKTkm 3-2-1-113-13, 30.10.2013
RKTkm 3-2-2-1-14, 03.12.2014
RKÜKo 3-2-1-79-13, 14.05.2014
RKTkm 3-2-1-27-14, 12.05.2014
RKTkm 3-2-1-186-15 02.03.2016
RKÜKo 3-2-1-142-15, 20.04.2016

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Laureana Telk (04.05.1986), annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „**Vahekohtumenetlus põhiseadusega garanteeritud menetluslike põhiõiguste vaatenurgast**“, mille juhendaja on dots. Villu Kõve

1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 02.05.2016

Laureana Telk

.....